

K'OT'OK IKA

1.1 AZE GAALOTSI JEJA

K'ot'okan K'os'otsi

Daniruwots k'ot'okan bodane okon

- ☞ Aze gaalots eeg eeg bowotok'o keewituno.
- ☞ Aze gaalots k'alo keewituno.
- ☞ Aze gaalotse daatseyiru kashets keewotsi keewituno.
- ☞ Aze gaal s'iilit guút'ets nbabiyiman nababituno.
- ☞ Aze gaalotse daatseyiru kashets keewots aak'on boshibiruwok'o keewituno.

Azewotsi Jeja

Azewotsi jeeja eto gaali guuroke beyiru wokini daatseyiru azets keewotsi bot'afawok'o shengsh it'ide'e, wokini ayirde'e korde'er boowoke buutso, gizo taho noosh daatsiyit keewuno.

Noosh wokin Ash Jamosh azeotsi Jejo Eegosh B'geyi Itetal:

- ❖ Gizo noosh bodaatsituwotse.
- ❖ Kasho noosh bogenziyit.
- ❖ Woori gondatse noon bokotet.
- ❖ Bodi gizwotsi noosh bokotet.

NBABIYA

AZEWOTSI JEJA

Azewotsi etefwotsi nogali guuroke daatseyiru aze keew wotat ash na'osh ayi wokini jut' woteraw k'al imiru keewuno. Bo'imeru k'alonuwere bodi gizwotsi k'osh datso bot'afawok'o kotosh, Maa gizwotsi jinosh, aatsonat buutso noosh daatsiyosh falituno. Booyitse een bewok detstso gema. Gemo ayi mit naarotsn s'eent wokini shibat ayi

kashets keewots detsts keewa. Kashets keewmanotsitse kééts kéétsonat na'a shuwon shibef bodi gizotsuwere detso falituwe.

Kééts kéétson shibef bodi gizinaarotsitse naarotsitse kafi shookwots fa'ano. Booyitse muk'ots: K'óóró, Erkundo, Dimbitiyo, Bil kafots, Mukuwo, S'awuwnat Kilintíwunnat Bombu na'a shuwon bshibefo bowotor na'a shuwon shibefwots Éésho Maaho, Gurítso, Elaho, Sheet'o, Shaka, T'iit'o, Waango, kewuntso, Baalo.....nat aretswotsn bowotor hanotsítse meetso, moc'o, shiyo, maaro mááf gizots bobewok'o daneka. Kafi naarotsitse meets mááfo mukuwo bwotor aaní k'osh na'a shuwon shibef gizi naarotsítse Éésho, Maaho, Elahon datso faletuwe. Moc' wokini maaronat shiyi mááf bodí gizwotsitse muk'ots gurítso, kewuntso, t'iit'o, bowotor kafi naarotsitse erkundo, bil kafo, dim dimbítiyi kafonat aretswotsna.

Bodi gizotsuwere noosh ayi k'alo imetuno. Bok'alonuwere buutson Wokini misho, tahn, gizon daatsíyon, eto faletuwe. Gemo haniye dambon no'etts k'alanotsí noosh bí'iimetuwok'o k'alosh sheengsh korde'e biitsi mitots k'ut'd'e t'afiyik'ayironat koto noon geyituwe.

Aze gaalwots bot'afítuwok'o woshítuw keewotsitse muk'ots ashona, tawonat, maa gizotsnat worí wonawonewona. Biitse amr nomaa kis'osh ik ik mitotsí nok'ut'or boshegro k'osh mito koko noon bgeyítuwok'o k'oshwotsno daníyo noon geyituwe. Han woto bk'aazal jam mitotsí k'eelde'e t'aafiyeyal joongo bwonawonet, datso woruwo mand bwonet, goshí datso bboknít, Bodi gizots bot'aafit, k'aak'o, tuugro no'ats bwet. Eeshe, hank'o bwottotse aze gaalanotsi sheengsh korde'e, íit'íde'e, jejde'e shino maandí Na'í na'osh bobodetuwok'o beezo ash jamo geyituwe.

1.1.1 Terwer iki Aaniyets

A. Ara wokin koota eti aaniyotsi

1. Ara
2. Ara
3. Koota
4. Koota
5. Koota
6. Koota
7. Koota
8. Ara

B. Aap'on Keewi aaniyotsi:

1. Aze gaalotsoke buutso, gizo, taho daatso nofalityuwotsna
2. k'óóró, erkundo, dim dimbítíyi kafots, bil kafots, mukuwo, s'awuwnat kilintíwun woto Falituno
3. Gurítso, Kewuntsonat T'íit'ona.
4. Ik ik bomaa kis'osha.

1.1.2 Terwer Gití Aaniyotsi:

A. Jagiyi aaniyotsi

1. G
2. D
3. C
4. A
5. E.
6. F
7. B

B. Ik naarí biits detsts aap'ots aaniya

1. Jíra
2. Ayira
3. Naar ayiya
4. Meetsal (maayi kasha) datsa

5. K'ut'de'e t'afiya
6. K'eta wokini noonots mish geda

- C. Azewotsi ash na'osh bo'imetuw k'alo muk' woorosh ik shiyeyar k'aat'otse it tooki k'umo guud'er.
- D. Azewots datsatse bo'alar not'ut'et sheeng keewo eebi? K'aat'otse it tohotssh guud'de'e t'iintsver.

1.1.3 Dani K'aat' Keeza

Keewa

- A. Daniyiruwon (un), azets keewotsnat ash fiints keewotsn dagotse beyiru k'osh k'oshewo eeg keewuwer.
- B. Bodí gizwotsítse Éésho itn weri índatse b'daatsíyal aak'o itn b'k'alituwok'o it tohotssh k'aat'otse tuwur keewuwer.

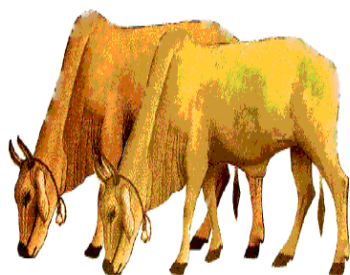
1.1.4 Dani K'aat' Awuda

Nooní Jawa

Aap'i But'a

Borní noonotse but'a etefotsí keew iko aake b'beyiruwok'o, aamand b'beyiruwok'o, eeg b'wotonat ambts b'woto keewiru aap'ots aap'i but'a eteyarn bos'egefo.

Ariyosh: --otsí, --wotsí, manda, shirotsa, abatsa...aretswotsí

Bornotse but'ots bowaafu shúútsots jiik'atsa. Shúútsots jiik'ats waar ambts bowowto keewituno.

Ariyosh:

Mereerotsí /Mereerwotsí → __otsí/ __wotsí

Terwer Ikí Aatots Aaniya

1. abatsa
2. shirotsa
3. btookí abatsa

Terwer Gití Aatí Aaniyotsí

1. __manda
2. __wotsí
3. ____shirotsa
4. ____abats
5. __gitsotsa
6. __ganoka

1.2 K'op'í Jifuwotsí

K'op'I jifuwa etoni s'een matsi keewo, tiimo, drsetíyo wokini n'babi iko k'aniyewor sheengshde'e b'iitso b'imetuwok'o woshiru c'irotsi eta Han etewora S'een matsi keewo aake tuwur aake b's'uwtsok'o kitsit c'irno Ayi naari keewots n'babiyotse ikats bowor galde k'osh, keew iko s'een matsi keewotse k'ees'idek' keewek keewo, k'osh ash keewo, iko s'een matsi keewman aat b'wotonat b'k'azon nodanetuwok'o woshiru c'irotsi eta.

Bornotse ayi naari guut'i jifuwots fa'ano. Manotsu;

- ☞ Pafi (eediyi c'ira(.))
- ☞ Gali c'ira (,)
- ☞ Aati c'ira (?)
- ☞ Ash keewo kiitsi c'ira (“ ”)
- ☞ Keew k'ees'i c'ira (!)
- ☞ Keew aatsni c'ira (;)

☞ Eenshi C'ira: -

☞ Gonkiyi C'ira (-) nat artsotsi ... fa'ano.

1. **Eed'iyi wokini P'af C'ira (.)**: Eed'iyi c'iran k'alo biits imetuwu s'een matsi keew iko guut'eye okon b's'uuwats k'op'et k'op'i jifuwa.

Ariyosh:

- ✓ Azo dani mook amre.
- ✓ Azets gawiyo amat waara.

2. **Galí C'ira (,)** S'een matsi keewotse ayi shúútsots wokini keewots ikats bowor galde'e s'eegosh wokini danosh wotit c'ira.

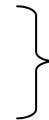
Ariyosh:

- ✓ Gizets gawiyo amat b'nayi Daatsnsh dabtaró, kóbiyo, k'aasho, et díik'on kewudek' waara.
- ✓ Nodan maa kas'otse beyiru mitotsitse k'atsots shúútso dak'uwa, baroha, mangowa, bogoha, mac'a et manartsotsna.

3. **Aatí C'ira (?)** S'een matsi keewu iko aat b'woto kitsosh wotit k'op'i jifuwa.

Ariyosh

- ✓ Mangír, oots dani moo waarna?
- ✓ Hambets ímets fadan amtse n'do Datsi?

4. **Ash keew kiitsi c'ira ("")** Guut'ets timots wokin aap'ots k'osh ash k'umo wokin keewo bowoto (ik doonz k'umo) bowoto kiitsosh biin nok'alet k'op'i jifuwa.

Ariyosh

- ✓ Aron, "yaats dani moo waaratse etre."
- ✓ "Taa dowutso uuyaktana ", etfe Aliir

5. **Keew k'ees'i c'ira (!)** Seen mats keew ikotse keewets keewo k'es'idek', tek'at keewek b'woto kiitsiru c'ira.

Ariyosh

- ✓ Ake! Awureya waankesh?
- ✓ Hayi! Areya?

6. **Keew aatsni c'ira (j)** Seen mats keew ikotse keewets keewo aatsnide'e keewek b'woto kiitsiru c'ira.

Ariyosh: Gaawiyets Ééshok'oyi ;

Moc'ir need'o írok'oyi ;

7. **Eenshí C'ira** S'een matsí keewo wokini timo guut'ewor shiní k'aaro wokini shúútsots taalotse bowor eenshde'e guut'o geyituwe.

Gonkiyi C'ira (-): Han etoní botooki biits detsts aap' gitotsí ikats gonkide'e k'osh biitso bo'imetuwok'o wosha.

Ariyosh

☞ Mac'onat gawunon nogonkiyor **Mac'-Gawona**

☞ Datsonat waakon nogonkiyor **Dats -waaka**

}

1.2.1 K'op'iy Jifuwi Aatots Aaniya

1. Jiik' k'uur ash iko gawiyo beshere etetso Alborí.
2. Aber Jimant dani l mook damre.
3. haftamuna gurina asmamonat balayin az azo amrno
4. Ake! dom domo s'uwtserere.
5. Ake! Sheet'o maayo máák'rere aakek'una hambets am tkindituwe?
6. "Daniyiruwu bjot'tsosh et danimook waaratse etre" Baanash.
7. "Kubish yats guur bun úsho nwetuwok'owa err keewi." Adel.
8. Ake! Oots Moc'ir fado bdíhítso shííshrí Bogar?
9. Baar na'u t'oola bt'oolir etuno.
10. S'aats- but'a

K'orora

- Daníruwots terwerotsí bofiinor shoyar s'íila.
- Aze gaal jeeja etiru timo boguut'or k'op'í jifuwotsí shengsh boguut'o, aap'otsí boshine shuutson korde'e boguut'o s'iilr k'oorora.
- Aze gaal jeeja etiru timo boguut'or biits boguut'iru aap'otsí s'íila.
- Aap'otssh ik naari bitsonat k'osh k'osh biitso imo bofalo s'iilr k'oorora.
- Andí wooro kiitsit tipotsi s'een matsí keewots bokitso s'iilr k'oorora.
- S'een matsi keewots ik bowotonat k'osh biits bodetso keewu bofalo s'íila.
- Ik wotde'e nihir nihiron boshiyewor s'iilr k'oorora.

K'OT'OK GITA

K'ot'okí K'os'otsí

Daniruwots k'ot'okan bodane okon

- ❖ Na'o bí'angok'on s'iilde'e shuwo b'tookosh wotere b'datsosh bí'imetuw sheng k'alo keewituno.
- ❖ Ikn bokeeweyor botookí k'umo mastewashats detsetuno.
- ❖ Moosheyí jiishwotsí wokiní terwotsí korde'e mooshetuno.
- ❖ Dramo k'ande'e waar k'aat'otse t'iintsosh tururman (taríkíyiman) shine-shuutso shengsh guut'etuno, keyer kitsituno.
- ❖ Woshí maaro (debdabiyo) guut'etuno.
- ❖ Imets jiisho korde'e t'iints terwerotsí fiinituno.

2.1 NA'O BÍ'ANGOK'ON S'IILDE'E SHUWA

Na'o Bí'angok'on S'iilde'e shuwa eto ik moowotse beeyiru maatse- kenihots na'o boshuwor bo'angok'on s'iilde'e, nana'ots dago wooki wookide'e, shuwur boshuwuts na'otsi shengsh ít'ide'e, ayirde'e eensho bofalit weera wokini mala

Na'o Bí'angok'on S'iilde'e Shuwo Noosh Bíimetk'alotsi:

- ❖ Noshuwit nana'otsí shengsh ít'ide'e eenshosh
- ❖ Dats, ash eenosh
- ❖ Bo'atso shengsh jeenon kotosh
- ❖ Daní maa amí goowo daatsr dan danosh
- ❖ Gízí kic'atse botook kotosh boon ayiyituwe.

Na'o Bí'angok'on S'iilde'e Shuwa

Na'o Bí'angok'on S'iilde'e shuwa eto ik moowotse beeyiru maatse- kenihots na'o boshuwor bo'angok'on s'iilde'e, nana'ots dago wooki wookide'e, shuwur boshuwuts na'o shengsh ít'ide'e, ayirde'e eensh bofalit weera wokini mala Eeshe hank'o no'etor, ik maa ashots taawí k'alan nodats Itop'iwuk'owo datsanat k'osh gizon eenaw wokini gizonat ash taaw taaleraw ash taawo baaro s'keet dabíru datswotsats han shengsh gawintsde'e daniyo geyituwe. Joots ashwots na'a ayide'e shuwo gízí gaalok'o botaawufotse ayi na'a boshuwufo

Wotowa bakonmo, barahotse wokini 'gat'ariyotse' nugush na'o ayide'e shuwo goyir, gaalar, azde'e úd'r máánzr, balagaronat sababiyatse no'atso korde'e nogaweror noonon kuritune, máázr takr, nogino natetune err aaní matswots na'a shuwo gaale erní bo'amanefo btesh. Na'í taawo ayide'e shuwo gaalok'owa botaawfo btesh Wotowa bako, na'o shuwewor bí'ango wokini b'detsts gizo s'iilde'e na'a shuwor botaawo muk'shde'e, bodago s'iilde'e wooki wookide'e shuwur shengsh bogetso takr, máánzr botoohotsk'o woshde'e eensho noon geyituwe.

Maniyalbako, 'Na'o b'goowon eenetuwe' wokini gorko dak'uwo máár eenetuwe etru woteraw k'uman de'er na'a ditset giz detserawo angalo ayi na'a shuwo meyitsí asho jaamo kic'ats bjuwituwe Gizí aalo ash taaw báár dabo datsatsí ash jamats fiin t'ut'o, meyet mish t'ut'o, atsí jeen t'ut'o wokini shoodosh dan daní goowo daatsk'azonat k'osh k'osh kic'ats betsituwe Eeshe han bwottsotse, haniye dambí kic'anotsatse notooko kotosh na'o noshuwor s'iilde'e no'angok'on jam Itop'íyitsí ash jamotssh danan betso noon geyituwe.

2.1.1 Terwer Iki Aatí Aaniyotsí

A. Ara wokin koota eti aaniyotsi

1. Koota
2. Koota
3. Ara
4. Koota
5. Koota
6. Ara

B. Aap'on Keewi aaniyotsi

1. Nana'otssh taah taket gizo, máánzet misho b'bewo s'iilde'e shuwo geyituwe eta.
2. Boshoodor at kewet gizo, bo'aratsor taah taket gizo, boosh dan daní k'ac'otsi kewo nomaawora.
3. Kashetso b'meetuwo mawuraka eta.

4. Shuwet na'ats ayits kic'o b'borawok'o detsts gizo s'iilde'e shuwo b'geyituwok'o asho jamosh daniya eta.

Guutsinat Moc'irna

Guutsinat Moc'irn ik maa kenihe-Mats ashno. Maatse keniyanotsuwere fiin fiino shunakno gik'etskno Boowere shaawat nugushonat úúts maatsna'otsi detsfno Ayidek' tuguretsk bowottsatsé tuwutson bonana'ots bok'aak'or bomáánzituwo, taaho bo'aratsor botakit gizo wotere, boshoodor bo'akimit gizo, daní moo bo'amor daní maa k'ac'otsi etoní, kobiyo, dabtaró,boosh biin bokewit gizo deshokno. Jam aawo bomeyitse bodaatseyal bok'olí ááwa k'ashefo manbí'aloro k'aak'ona bok'eefo. K'atsor bomaa giyoke mabariyo b'bewor manok amrn máár úyir bok'eefo Nana'otso, hank'owo keniye maatsots ít maa giyoke fa'ano

2.1.2 Terwer Giti Aaniya

Daniyiruwon, oona nabiyan daniruwotssh shengshde'e nababar nana'ots botooki mastawashats boshishts keewo wokino k'umo guudde'e k'aat'otse botoohotsnton ikn boshiyetuwok'o woshí

Maniye oken daniruwots nihr nihiron keeyer k'aat'otse bonababitok'o woshr nababde'e bo'eke oken bonababts n'babiman beshiwosh bgets k'umo k'awunon bokeewitowok'o kup'iwu. Bokewuts k'umman bomas'afo ic'k'rar botooki k'umon k'aat'otse keew bofalo sheengsh daniwe

A. Aatí Aaniyotsi

1. Guutsinat Moc'irn janga
2. Guutsinat Moc'iirna
3. Bí'angaalo wokini gizaalo na'o ayide'e shuwo bgeyirawok'oní.

JAAWA

Tí'índnat Tnihín Shunfe

Tníhí bambona goork bambona
Kumk'reerna k'ane shiyetsona
Tníhí aak'ona dak'uyí aak'ona
Ashashí aak'ona shandrí shenona
Tníhi be'atsí azo íik' arona
Need'o íik' arona.

Tníhíko beeyefe ashashíko s'iid
Tníhí ní'atse titsiwa faro
Ashashí ní'atse titsiwa guuba
Niho ababna t'aluwerale t'aluwe deenna
Shashuwerale nawure deenna
Shuuko baab wure, duutso tí'ind kunde
Abaab arna gaato shukewe.

Tí' ind gid'e buusa tmaac'on s'eení
Tí'ind woz tooko tbímbon s'eení.
Tí'induwe neena nk'eeyefk'owa shengsh ec'na,
Nk'oot'fk'owa k'arínts bod'na.

Ash índu t'awa, guur nooní shook'o tíiz damíyat
Mááz damíre eet keewufe jiiinetsí
Shuwí índunuwe guur nooní shook'o mááz damíyat,
Guur nooní shook'o tíiz damíre etat keewufe jiiinetsi.
Ashí índuwe bs'ílonu sheet'e.
Mak'tsal meetso kawuna tí'índsha,
Mak'tsets meetso k'awuna bo'índsha.

Shuwu índushowe dome s'een taho doowo takuna,
Ash índushowe k'oome s'een dooro geets takuna.

Indune tí'índna, gash guushok'owa gushdek'ak'e,
K'aaw shemok'owo taha dek'ak'e.

Indune tinde ashitsuwk'owa, k'ir tuwu woowe,
Ááwu na'uk'owo guuríyar wowe,
Ash índunuwe guurí nooní shook'otííz damíyata,
Máánz damire etaat keewufe jiietsí
Shuwu índunmo guurí nooní shook'o máánz damíyata,
Tmáánzawo tííz damíre etaat keewufe jiietsí.

- ✚ Daníyíruwon, oona Jaawan daníruwotssh shengshde'e nababar nana'ots botookí mastawashats boshishts keewo wokino k'umo guudde'e k'aat'otse botoohotsnton ikn boshiyetuwok'o woshí.
- ✚ Maniye oken daniruwoots nihir nihiron keyer k'aat'otse jaawo bonababitok'o woshir nababde'e bo'eke okon bonababts jaawman beshiwosh bgets k'umo k'awunon bokeewitowok'o kup'íyi. Bokewuts k'umman bomas'afo ic'k'rar botoki k'umon k'aat'otse keew bofalo sheengsh daniwe.
- ✚ Haniye okon bogaaloke maa ash s'iilit wokini keewit jaawo k'anide'e waar k'aat'otse botoohotssh bonababítuwok'o woshí.
- ✚ Na'o bí'angok'on s'iilde'e shuwonat ayide'e shuwon dagotse beyiru k'osh k'oshewo eeg bwotok'owo garewon kayede'e bomooshetuwok'o k'alí.

A. Aatí aaniyotsi

1. ___ wotsí
2. ___ manda
3. ___ ntoni

B. Bomaa Ashots Taawa

Ariyosh

Niha	Inda	Nugush na'a	Maats na'a	Jamona
Ika	Ika	Úútsa	Keeza	Tátsa

Debdabiya

Debdabeya etoni ik keewo wokon beyiru jagosh wekin kaarnon wotere wokon beyiru birowosh wekin dirjitiyosh k'op'et keewa.

Git naar debdabiyotsu fa'ano Manotsu:

- ☞ Fiin maa debdabiyonat
- ☞ B'tooki debdabiyona

Fiinimaa Debdabiya

Fiinimaa debdabiya etoni mngsti fiini mootse guut'eyiru debdabiya eta Debdabiyani b'tooki taawo, aawonat bewoko detsfe

Ariyosh

Baben angshi moo polisi moosh b'guut'et debdabiya

1 debdabeyi taawo _____

2 debdabeyo k'op'ets aawo _____

K'op'iruwo shúútsinat bewokona

(Mahatebiyon wotosh falituwe)

3 { Dek'et doonzo shuutsonat
Bewokon

4 debdabeyi Kis'a - - -
5 debdabeyi kindo

6 debdabey atso
7 debdabeyi guupo

8 K'op'tso shúútsinat fuuton

Fiin Maa Ariyosh:

Debdabiyi Taawo : 527/15

Debdabiyi k'op'ets aawo 04/06/2006

Bac'u Womberi

Dobna

Baben k'ori polis t'abiyosha

Baben

Kis'a: Ko'eyi Aawu Daniya

Haniye shin keewetsok'on c'ilak'onat bakujn c'ik'otse ash danaw wokini c'ik'i danawu domdomo kindt goshi datso bo'ishiruwok'o daneka. Manatsa tuwutson han keeweyo s'ik'ir 10 baben k'ori polisi t'abiyoke ikn ko'eyar keeweyar git c'ik'manotsatse daatseyiru dom jamo kiisho noon bgeyituwok'o nokeewet aaw b'wottotse Baanasho Guutsmac' s'eegets aawuman batk'ayir b't'inetwok'o mangidek'at s'eegrone.

Aaw manowere s'eegets ash jamo ikn ko'eyar bokeewet aawonat C'ik'imanotsatse beyiru damots danr kiisht aawu bwoto noon geyituwe.

Jamontoni

Bac'u Womberi

Dobna

Btooki Debdabiya:

Btooki debdabiya etefoni ash iko bish arets keewo aatdek'osh, jam aatosh, wosh betsonat waamic s'eegosh guut'ef debdabiya Debdabiyanu taawo deshatsa

Ariyosh :

Btooki Debdabí

Aawo: 11/06/2006 I.T.

Jam Aatí Debdabíya

Bore tjamóní jam aawo aawe t'uwo tk'umiru tnihi Bac'u Bogarsha. Aak'owe tniho? Kup'iruwi? Taa neen aawe t'uwo k'umoniye okon ayidek'at jeen taane. Ikots shoodatniye tk'eyiri taash gizo gede'e deyiwe ato kewutdek'isha etat woshat deyiyo tk'aztso taash íre ní'ír? Oona Babo, taash írk'aye. Tshaashí gizo kesho bk'ayine k'osh ambaarono t'ut'atniye neesh deyiyo tk'azi. And daganitse s'iilr waar neen aatr ambaarono neesh imr aatwe. Tniho neenton ik aawo bede'e kaasho ayidek'niye tmirac'ir. Ere, tniho jam tmaac'itstso work'atats guud'de'e ishatse. Ere, kup'owe jamon beewe. Tdoonz Íík'o noon jeenon gonkiwe.

Nshuniru naayo

Dalesh Bac'uwi

Daniyíruwono, Daníruwots bojirwotssh debdabewo k'o'or botewrerituwok'o k'ali Bogal bo'ame botewrerts manatse man naari debdabewo k'op'ewor k'op' geyiyit keewots eeg eegno er aatr bosheeloko kaatsde'e imo neen geyituwe.

Bomaa ashots shúútsa, natonat bodaní shirona

<i>taawa</i>	<i>Shúútsa</i>	<i>Bonata</i>	<i>Bodaní shirona</i>
1			
2			
3			
4			
5			

Daníruwots, b'took bomaa ashots taawo, shúútsa, natonat bodaní shiro guud'de'e ít toohotsh k'aat'ots nababor. Daníyíruwon, k'aat'otse nana'ots han sheengsh bofiinituwok'o woshí.

2.1.3 Daní K'aat'

Úútsa

Nooní Jawa

S'eenmatsi Keewa

S'een matsí keewa eto aap'ots ikats jawude'e biits imetuwu keewa. Hank'o etewora, keew iko awk'o b'wotok'o kiitsit keewa S'eenmatsi keewo b'detsts keewotsi donzo, biyats fiinetsonat tipona

A. Daní K'aat'i Úútsi Aaniyotsí

1.
  - a. Maanzuni
  - b. Doro máátní

2.

- a. Maatetsí
- b. Bmas'afo nababo k'azatni

3.

- a. Awusha
- b. Aawo b'k'eeshtosha

Daniyiruwon, oona nana'ots haniye dambtsank'on wotit keewotsnat keew manots eeg jangon bowotiruwok'o k'osh k'osh s'een matsí keewotsí finar boyitse bokishituwok'o woshí

Daní k'aat'i úútsa:

B. Awur fiinetsok'o kitsiru woorots aaniyotsí

- 1. waare
- 2. Ametuwa
- 3. Weetuno
- 4. B'fokir
- 5. B'meeyir

K'orora:

- ❖ Na'o bí'angok'on s'iilde'e shuwí k'alonat ankatide'e shuw b'dowet kic'o bokeewor k'orora.
- ❖ Daniyiruwo jaawotsí wokini tururotsí b'nababor botooki mastewashats guud'de'e bonababor k'orora.
- ❖ Nababets tururman shine-shuutso korde'e bokeewor s'iilr k'oorora.
- ❖ S'een matsí keewotsitse wotts keewotsnat eeg jangon bowottsok'o galde'e keew bofalo s'iila.
- ❖ Terwerotsí shengsh bofiino s'iila.
- ❖ Bomaa ashots kitsit jaawo boguut'etuwok'o woshr k'orora.

K'OT'OK KEEZA

K'ot'okí K'os'otsí

Daniruwots k'ot'okan bodane okon:

- ❖ Eedisiyi shoodo ashats b'dowet gond keewo wokini kic'o keewituno.
- ❖ Eedisiyi shoodatse bo'atso bokotet weerotsí keewituno.
- ❖ Guut'ets keewots aak'o bowottsok'onat awur boguut'etsok'o boshine shuutson kalde'e beezituno.
- ❖ Lapoliyo guut'etuno.
- ❖ Timo guut'etuno.
- ❖ N'babíyi k'umo eeg bwoto nababr keewituno.
- ❖ Gonkiru aap'otsn k'osh k'osh s'een matsí keewotsí ikats gonkituno.
- ❖ Terwerotsí ímets jiish weeron fiinituno.

Eedisiyi shoodo etefo datsatse beyiru shood jamotse ikonat k'abon wotat na'a, gana, eena, muk'a, aak'a, kaawa, maatsa, nugusha et dana at deshaaw shooda. Ikn b'detseokon úd'a baako woriyo danaka Ik ashats k'osh ashomand b'beshef weero shoodets ash koshots mafon k'osh jeen asho koshon, gank'ad' fiinon k'osh k'osh shash keewotsna

Eedisiyi Shoodonat Ashats B'dowet Kic'ona

Datsanatse no'ashats een gond kic' dowiru shood naarotsitse iko eedisiya Ítop'íyí taawok'o, 1984 nato b'borfetso no'ashasho shoodan nodatsatse b'bewo bodanaw ayi woterawu fiinotsi fiinoke shoodan ik ashoke k'oshats beshat ayat ayi ashotsi k'iirish beshidek' imk shooda Andor b'wotiyal aawu aawon Eedisiyi shoodan k'iiríru ashots taawo ankaata Ayidek' shoodann mid'eyat k'iiríru ashotsu shuwur, shibar ash taawu ayiyit jawetsonat baar baarotsna. Boowere 15-49 natotse daatseyiruwotsí Nat dagmanitse daatseyiru ashanots bodatso eenshosh bo'angon wotere bodanon ayi fiino fiinar dats eensh falitkno.

Shoodan ik ashoke k'osh ashats b'beshíru weerots ayino Manotsuwere: gankad' fiinon, wokini maatsna'í atsonat nugush na'í atson bogonkewor, aani k'osh b'beshiru

weero eedisiiyi shood detsts ash ik/iku koshets mafon k'osh shoodman deshaw jeen asho koshona, eedisiiyi shoodets asho s'unguts bin b'k'ut'ts mlac'iyon jeen asho b's'ugutso b'k'ut'or ik ashatse k'oshok shoodan b'bishiru weerotsi. Eeshe shoodan eena, muk'a, jawetsa, gaawera, maatsa-nugusha, aak'a kaawa, na'a gana era shooda Hank'o bwottsotse ind nihots ayi shude'e gerr shoodan bok'iror shuwets nana'otsi gond kic'osh bowotit.

Eedisiiyi shood detsts asho jeen arosh falituwe Shoodan b'detsok'o kitsit k'osh c'iio aali Wotowa bako, eedisiiyi shoodan detsts asho shoodan b'detsok'o b'kitsit c'iio bi'alalor k'osh ashotsats beshiyo b'falituwok'o daneka. Eeshna, hank'o b'wottsotse ash jamo jeen koti mook wokini eedisiiyi 'maramareyiruwok amr s'atso imr bo'atse shoodan b'bewonat bi'alon dano boon geyituwe Shoodan bo'atse daatsets ashotswere boon izewor izman k'ewude'e shino mandish bokash aak'on bogenzituwok'o danr amo boon geyituwe.

Eedisiiyi shoodan bo'atse daatsets ashots bokosheyiru mafoon wotere k'osh k'osh bonbok'aleyiru shash keewotsn koshewo geyirak b'woto shengsh dano itn geyituwe Nana'otsi gofo damiyewor, k'eto ud'iyewor, tugmaats gasho kishewor, shoodan detsts ashonton jam aatewor shengsh b'tooko koto konshor geyit keewa Eeshe han nodane okon jeen koti mook amr imet izonat gizi dabon daatso noon geyituwe.

3.1 Terwer Iki Aati Aaniyotsi

A. Ara wokin koota eti aaniyotsi

1. Koota
2. Koota
3. Ara
4. Koota
5. Ara

B. Aap'o aati aaniyotsi

1. Gank'ad' fiinon, eedisiiyi shoodets ash koshets mafon k'osh eedisiiyi shood deshaw shoodts asho koshon, k'et ud'iyonat gof damiyona.
2. Jeen koti mook amr nos'atso imr maramareya.
3. Dambi aat taaw ikats (1) keewets keewumanotsi fiink'aza.

4. Asho iknoto bdetsal kash falerawotsna. Wokini ato bt'ut'tsotsna.
5. Shoodan bo'atse bbewo bodanal shinomandish bokaasho aak'o bogenzituw weero danosha.

3.2 Dani K'aat' Gita:

Tima Guut'a

Guutsina Edetsna

Guutsinat Edetsn ik meytse beyiru maatse kenihona bobeefo btesh Guutsimo bshaasho gonda Bíwere gosh goya gík'etsk asha Guuri taawo b'guumbo de'e gawiya, kít sha'a baako tar amo gawaka Bmaatsu Edetsmo taro sha'ar fiinde'ení biin bmáanzfo Bímo eege tmaatsunat tnana'otsn bomeeti eto danaka. Bímo bí'amsoke jam aawo úwide'e máshar úshí meyitsí kumariyotsnton gankad'o fiinar b'k'eefo Edetsmo jam aawo nibo k'uunr bínton fayeyar bobeefo Bonana'otsuwere bomeetuwo, botahituwo mawurní bokic'efo Mank'on ja'at bobefere, ik aawo Guutsí shoodbutsera b'maatsu Edets atsí jeen koti mook b'shoodo danosh dek'at bí'ame at koshíruwo wokini 'hakiniyo' bs'aatso dek't s'iilt “ nshoodoniye eedisiyi” bí'et. Ere Edets hakimiyosh dek'at “Er aak'owe nok'aliti,? Eeg ate b'dek'etí kashosha?” bí'ere 'hakiniyo' dek't “b'kash genziyoshe ataniye jam aawo ik iko b'dek'etíye” bí'et. Edets dek'at “tnana'o kic'ar ditsdek'etuwe tí'etfereya tí'ats shood gondan dek'nweyi” etat bín fayefe gal dekbí'am.

Daniyiruwon, oona nbabíyan daníruwotssh shengshde'e nababar nana'ots botookí mastawashats boshishts keewo wokino k'umo guudde'e k'aat'otse botoohotsnton ikn boshiyetuwok'o woshí

Maniye okon daniruwots nihir nihiron keyeer k'aat'otse bonababitok'o woshr.nababde'e bo'eke oken bonababts n'babimann beshiwosh bgets k'umo k'awunon bokeewitowok'o kup'i. Bokewuts k'umman bomas'afu ic'k'rar botoki k'umon k'aat'otse keew bofalo sheengsh daniwe

- ❖ Aani k'osh Ecabiyi wokini eedisiyi shoodo ash jamats b'dowiru kic'o Radoniyon wokini Televijiniyo b'beshiyor k'eeuwude'e botooki k'umo guud'de'e waar k'aat'otse botoohotssh nihir nihiron bonababítuwok'o woshi.

- ❖ Eedisiyan bomaats, bogali ash jamats b'dowiru kic'o shengsh k'umde timo iko guud'de'e waar k'aat'otse botoohots bonababituwok'o wokini bot'intsituwok'o woshí

A. Ik Naari Biits Detsts Aatots Aaniya

1. Atsí weesha
2. Tugura
3. Eenash gaawera
4. Keewur shishiya wokini seeza
5. Ankatosh

Jaawa

Jaawa etoni b'took nemonat b'took teron detsts k'op'ets keewo wotat, ash naana'ots haniye shini bobeshits keewots, bobewo (shiyano, kic'o, gene'o) kiitsit, baatets keewo nibo tízosh falit garets keewa eta

Jaawi Niwa

- ❖ Jaawo ik keewo beshiyosh ike bog s'een matsi keewo detso geyituwe.
- ❖ S'eenmatsi keewmanotsu ayi bogenzawo k'awun k'awun wotat maanuts woto bongeyituwe.
- ❖ S'eenmatsi keewmanots bín boffínets s'eena s'eenmatsí keewmanats taal wotar ik kash woshon nababek woto bongeyituwe.
- ❖ Jaawotse beyiru s'eenmatsi keewots moo togo geyituwe. Man eto s'eenmatsi keewots bos'uwor ik naari fiedeliyon wekin ik naari k'aar detsts fiedeliyotsn s'uwo geyituwe.
- ❖ Jaawo jewurok'o, duubok'o btookí k'um detska.

JAAWA

Ti'indnat Tnihin Shunfe

Tnihí bambona goork bambona
Kumk'reerna k'ane shiyetsona
Tnihí aak'ona dak'uyí aak'ona
Ashashí aak'ona shandrí shenona
Tnihí be'atsí azo íik' arona
Need'o íik' arona.

Tnihíko beeyefe ashashíko s'iid
Tnihí ní'atse titsiwa faro
Ashashí ní'atse titsiwa guuba
Niho ababna t'aluwerale t'aluwe deenna
Shashuwerál nawure deenna
Shuuko baab wure, duutso tí'ind kunde
Abaab arna gaato shukewe.
Tí' ind gid'e buusa tmaac'on s'eení
Tí'ind wooz tooko tbíimbon s'eení.
Tí'induwe neena nk'eeyefk'owa shengsh ec'na,
Nk'oot'fk'owa k'aarínts bod'na.

Ash índu t'awa, guur nooní shook'o tíiz damíyat
Mááz damíre eet keewufe jiiñetsí
Shuwí índunuwe guur nooní shook'o mááz damíyat,
Guur nooní shook'o tíiz damíre etat keewufe jiiñetsi.
Ashí índuwe bs'ílonu sheet'e.
Mak'tsal meetso kawuna tí'índsha,
Mak'tsets meetso k'awuna bo'índsha.
Shuwu índushowe dome s'een taho doowo takuna,
Ash índushowe k'oome s'een dooro geets takuna.
Indune tí'índna, gash guushok'owa gushdek'ak'e,
K'aaw shemok'owo taha dek'ak'e.
Indune tinde ashitsuwk'owa, k'ir tuwu woowe,
Ááwu na'uk'owo guuríyar wowe,
Ash índunuwe guurí nooní shook'otíiz damíyata,
Máánz damire etaat keewufe jiiñetsí
Shuwu índunmo guurí nooní shook'o máánz damíyata,
Tmáánzawo tíiz damíre etaat keewufe jiiñetsí.

Eedísíya

Jagotso, ashotso, mishotso, eeshuwotso,
Eedisiyi shooda etetso waare,
At desha shoodo waare Eedisiyoni,
At desha shoodo waare Eedisiyo b'taawo dek'ní
Tak dek'osho aatso deshatsone
Tako nofalitye notooko nokotalowe
Ashotso bíwe dooge t'awiyerawe ash t'aawirawo
T'awi dek'eyalo b'taawo de'eniye asho b'mitsituwe
Ashotso ashotso ít tooko koorere taaw mitsanatse
Koto nok'azalo wos'iru aatsone shooteyar no'ametí
Shiyawosh shishiwere, danawosh iizwere
Kaztso b'beyalo, btaawo faluwe

Shiya ashosho, shiyi waazo ime

Daniyíruwon, daníruwotsi sheeng jaawi tooko awuk'o b'wotitwok'o aato geyituwe
Maniye okon daníruwots mooke jaawo botook tookon k'o'ode'er dewar k'aat'otse
botohotssh bonababituwok'o dramo bofiinituwok'o woshai.

*Oon, daníyíruwon (un), eedisiyi shoodets aro k'aat'ots de'e waar nana'ots s'iilr,
garewon wotde'e ikn boshiyewor botookí k'umo guud'de'e botoohotssh
bonababítuwok'o woshwer.*

K'oroora

- ❖ Nana'ots eedisiyi shoodo gaalí ashats b'dowet gond kic'o bokeewor shoyar s'iila.
- ❖ Kaayifets botookí k'umo shengsh keew bofalo s'iilr k'oroora.
- ❖ Bok'umman tímon shengsh boguut'o shoyar s'iilr k'oroora.
- ❖ Jaawi niwotsí boguut'etuwok'o imr boguut'o shoyar s'iilr k'oroora.
- ❖ Eedisiyi shood detst aro s'iilr shengsh danr eeg b'wotok'o keew bofalo s'iilr k'oroora.

K'OT'OK AWUDA

Danan K'os'otsí

Daniruwots danahan bodane okon:

- ❖ K'osh ash took tarikiyo guut'o bodane okon botookí tarikiyi guut'o danetuno.
- ❖ Ik daní guut'í een tokonat muk'tookon, shiyosh bogets k'umo galde'e danetuno.
- ❖ Shúútsotsi aak'o ayiyet weerotsí shengsh danetuno.
- ❖ T'iints jaw k'umo guut'etuno.
- ❖ Aronat botooki k'umon galde'e keewituno.

Aa'u Tesfahun Kilu Bee Tarikiyoni

Aa'u Tesfahun Kilu Baben k'orots Azem C'ik'otse beyiru Eeshu eteyiru galutse b'nih abab Kilu Bagans'emat bí'ind eyay Wek'ete destatse Itop'iy Taawok'on **1965** dúrona b'shuwe. Aa'u Tesfahun Kilu b'nato dan moosh b'borfetso konnor etts c'ik'otse beyirue Ityop'yi nana'otsk'o miinzo, eeyishonat mereron jiiintn b'een. B'nato dan moosh b'bodtsok'on Itop'iy Taawok'on **1971** dúron Baben ikl shir dan moots kindt b'dano shoyok b'befere

dan maaman ikl shir s'een sykliyo mandan b'eentsotse b'ind mits beedek' mish k'etso mafetst kic'alo b'ikl shir dan **1979 Dur** ishosh falre. Maniher okon wormanor baben k'orotse gitl shir dan moo b'altsotse **1980 Dur** Chagni eteyiru kitu mand amt awud natosh sheengshdek' b'daeokon **1984 Dur** taawok'on b'gitl shir dano ishosh falre.

Wotwa bakona b'worman **IHADGyo** datsu aloshe b'tuuwts woronat datsutse s'eenon jaamo/seelamiyo b'altsonat kiim dur b'wottotse b'kotiruwonat keezl shir moots bin kindisht oot'o wokin k'awuntso datsatse b'tesh. Man b'wottotse galomandan k'azanat b'ind nihotsi goshon dabi/ aayiyi fiino fiino b'tuwu. Eeshe b'dano dhit b'ane'okon anihere shin b'shunfonat b'gawiru borni duubo bitsnowere b't'iimbi kaashon/duubon ash ankatotsoke danewonat shuunewon datso falre. Hank'o huneton b'k'eyi mito gfiniyok b'befetst hambets b'na'i ind wottsu adade Malkitu Babili **1985 Dur** matsosh dek't bok'eyi mito jiisho botuuwu. Wotuwa bakona manor b'maa ash ashots dagotse aazets ikwotk'azon tuuwutsatse aa'u Tesfahun nifbo k'uunt b'shin dano mand aanit dan goowo geedek' **1987 Dur** Adis Abab Jam Nersiyots dan moots kindt keez natosh b'danokon **1989 Dur** Nersi fiinon Diplomon derere. Aa'u Tesfahun diplom shiron Nersiyon b'dano b'ishe okon b'shuuwets datsomand aanat Wombornat Baben k'orotse b'dants fiin danon b'ash ashosh k'aloimt sheeng shuutso dek'o falre. Wormanoro ankat borni nemotsitsnat tooho beyi aawots b'shuunts borni t'iimbo kasht aanat ashotsoke shuunewo datst befets **1993 Dur** Benshangule Gumzi Mengsto bish b'imts dan goowo k'aleyat **Gonder Universityots** kindt keez natosh b'dane okon **1995 Dur** shin dgriyon derewosh falre. B'dgrimano b'detse okon b'shuuwots datsumand aanat Baben k'ori jeen koti maa keez natonat shrt shashosh jiiisht b'ash ashosh oot'ets k'alo imre.

Baben k'ori jeen kot maa naasho wotat fiinefets keezl worosh b'datsts dan goowon k'aleyat gitl shir dgriyon **2000 Dur** jeen kot fiinots shoyonat k'orori

fiin naaron derere. Aa'u Tesfahun Kilu b'gitl shir dgriyo b'ishtsok'on keez natosh Benishangul Gumzi Guur mengsti **HIV/Aidsi** Tep'onat sezi guur moo jiishruwo wotat guurmanits beyiru ash ashosh k'alo imre. Maniyere okono k'osh k'osh mengstkonat mengstk woterawu drjitwotsits k'at'ereyat k'alo imtsonat andor bwotiyal k'al imok beyiru asha aa'u Tesfahun. Jamona aa'u Tesfahun Kilu borni nemosh, b'nooni eenshosh wotere kon b'wotosh een beeweko imk b'wottsotse b'fiints fiinotsi d'ur doots teknolojijon k'aleyat ash ash waazats betso b'mawiyalor aankat worotsitse k'osh k'osh t'iimb garotsi, jaawotsnat k'afoon kaasht ash ash waazats betso falre shinomandor b'wotiyal b'detsts bori nemi kaashmanotsi bitsnowere t'iimbi kasho d'ur doots teknoloji k'ac'otsn k'aleyat ash ashosh gawintsde'e t'iitsituwe et koteyiruwe. Han noetora aa'u Tesfahun kasht ash asho b'gene'owi t'iimb kashonat jaw mec'ron b'woteftse k'osh bori nemi duubotsitsnor ariyosh bori bambi duubonor b'wotiyal b'detsts dano, asho b'took nemo eenshosh b'tuuwituwok'o b'woshiru **ayi eto** udetkbar b'woterawo k'osh bewoko imetka.

Aa'u Tesfahun Kilu keez matsnana'otsnat ik nugush na'o jamon awud nana'ots niho b'wotor b'dants borni nemi kaashotsnat duubon b'nana'otssh daniwosh b'woshiru ayieto udetka. Eshna and woran aa'u Tesfahun Benishangul Gumzi Guur jeen kot birowotse fiin danon k'alo imoka b'fa'o.

4.1 Terwer Iki Aaniyotsi

A. Are kooti aaniya

1. Koota
2. Koota
3. Koota
4. Koota
5. Koota
6. Koota
7. Koota

8. Ara
9. Ara
10. Koota

B. Aap'i Aaniya

1.
  - a. Baben k'orots Azem C'ik'otse beyiru Eeshu eteyiru galutna.
  - b. Bmaa ash ashots dagotse aazets ikwotk'azon tuuwutsona.
  - c. Keez matsnana'otsnat ik nugush na'ona.
  - d. 1984 dur *Bori Noonni Mas'afa Daniyiruwo* *Shawatl K'aat'Borni Mas'afa*
K'aniyets Duro 2006

2. Bín ookoríru ashotsnton mane b'k'aaztsosha.
3. Keez matsnana'otsnat ik nugush na'o.
4. Abab Kilu Bagans'enat bí'ind eyay Wek'ete Destana.
5. 1984 *Dur* taawok'on
6. Itop'iy Taawok'on *1965* dúrona.
7. T'iimb garotsi, jaawotsnat k'afoona.

4.2 Daní K'aat' Gita

Guut'a

Daniyiruwon, nana'ots bogalotse duub duubfo wokini t'im t'imbef ash tarikiyo guud'de'e waar k'aat'otse botoohotssh bonababituwok'o woshi. Bonababe okon bosheelts aap'o, k'op'I jufuwo bbeyal kaatsde'e im.

Ar keewonat btookí k'um keewon wokini im dagotse beyiru k'osha k'oshewo galde'e bokeewituwok'o woshi Maniye okon btookí kashí tarikíyo boguut'etuwok'o bo'ango kup'i

4.3 Daní K'aat' Keeza

Keewa

Daniyiruwon, nana'otsi garewon beezde'e haniye dashi jaawan bonababituwok'o woshr bonababe okon jaawman bbeshiru keewo wokini k'umo wokin wosho bokeewituwok'o woshi

Goyina

Goyinere taahona, t'beshits dúúrona,
Tí'abowona ti'indona jik'an oortsona,
Dano bofalfé danare oortsona
Asho daron b'biidfe bíiraniye oortsona

Nodúro shengere mangdk'tsosha
Na'ono ganono ikats danitsona
Índowe dúúrono, haniye shintsona
Dano t'uut'at shuuts noo ooritsona
Andor deshona dani weerona
Nodane okon uno nokishotsa

4.4 Daní K'aat' Awuda

Nooní Jawa

Shúútsa

Shúútsa eto: Asho, k'ac'o wekin ik jago biins'eeget aap'a. Shúútso, nugushni shúútso wekin maatsni shúútso wotosh falituwe.

Ariyosh: Asha, Daza, minza, na'a giza, Dilawí, Azoyi...

Shúúts Ayiya

Aani shúútso ayi b'wotonat k'aand bwoton kiitsosh falituwe. Borí noonotse shúúts ayiyef aap'i but'u fa'a. Manuwere :

« ____wotsí ».

Ariyosh

Daaza → Daazwotsi,

Asha → Ashwotsi

Minza → Minzwotsí

Kana → Kanwotsí (Kanotsí)

Wotuwa bakona, Haniyere k'osh weeron ayiyef shúútsots fa'ano.

Ariyosh

Asha → Ashasha

Baaka → Baakbaaka

K'ats shúútsotsno gitnari weeron ayiyosh faletuwe :

Ariyosh

Meera → Meerotsi, Meermeera

Na'a → Naana'a, Naana'otsi

Baara → Baarbara, Baarbarotsi

A. Aatí aaniyots.

1. Mitwotsí
2. Joorwotsí
3. Moowotsí
4. Fadwotsi
5. Jokwotsí
6. Nanawwotsí
7. Kuutwotsí
8. Kaashwotsí
9. Baakwotsí
10. Daniruwotsí

Eshe daniyiruwon, nana'otsí k'osh bodants shúútswotsí '-----wotsí'daberaniyere ayiyi faletwotsí faac'de'e aak'o boon ayiyetuwo'k'o bofinituwok'o woshr bodaralo ariyo imr fiini.

Ariyosh

Asha → Ashasha

Minza → Minzminza

Kana → Kankana

Bori noonotse ayi shúútsinat k'and shúútsin aani maatsniy shúútsinat nugushniy shúúts kiitsiru keewotsi haniye dashi jaandotse s'iilo faletuwe.

	Kiitsiruwo	Ariyosh
K'and shúútsa	-U -O	- Borimaatsu - Asho
Ayi shúútsa	-WOTS	- Borimaatswots - Ash wots

S'oot'a

S'oot'a eteyiru aap'ani :- Ash iko wekin ik jago maatsnir wekin nugushyir kiits faletka. Bori noonotse nugushniy shúútso wekin maatsniy shúútso kiitsiru keewotsi haniye dashi aap'wotse daniruwots garewon wotar bokiitsituwok'o k'alo geyituwe.

Ariyosh

Na'ó Na'ú Aawu Ashitsu Weerindo

Minzu Aawo Fokturu Minzo Radawuniyu

Daniyiruwon, oona daniruwots haniye dambi aap'anotsats keeweyar wokin shiyeyar bo'ete okon nugushiyonat maatsniyon kiitsiruwots haniye dashi jaanditsank'o bowootok'o daniwu.

S'oot'a	Kiitsiruwo	Ariyosh
Nugushniya	-O	Asho
Maatsniya	-U	Ashu

B. Aatí aaniyotsí

Nugushíya

1. Ako

2. Daazo

3. Baako

4. Motobilo

5. Kano

Maatsniya

Aku

Daazu

Baaku

Motobílu

Kanu

4.5 Golíyotsi (Bek'sha, kiitsa)

Goliyotsi etoni shúúts shinats wekin shuutsats waar s'eenmatsi keewotse shúútsman eeg bí'arok'o, aawuk'o b'wotok'o kiitsiru aap'otsi. Goliyotsí eteyi shúútso aawuk'o b'wottsok'o bokiitsiruwosha

Ariyosha

Aak'a, bira, nas'a, c'ic'a, s'aada, s'k's'ik'a, genza, k'awunanat aretsotsna.

C. Aati aaniyotsí

1. Genza
2. Aak'a
3. Nas'a
4. Kula
5. S'aada
6. K'awuna

D. Timitsi Goliyotsí Faac'í aaniya

1. Wodma
2. Genza
3. C'ic'a
4. Gawina
5. K'awuna
6. Nas'a
7. Aak'a
8. Búúda

Daniyiruwo danan bdaniyor daniruwots botooki ariyo bo'imetuwok'o aatr ayi keewo bodanetuwok'o kup'iyoy geyiyituwe

Daniruwots goliyotsidetsts s'eenmatsi keewo bok'op'etuwok'o k'alr s'eenmatsi keewmanitse goliyotsii aawots bowotok'o sererde'e bogoliyir shúútsmano bokiitsituwok'o k'ala (ang kup'iyoy)

Shúúts Shegra

Shúúts shegra etoní keeweyi k'aat'otsitse iko wotat shúúts bewoko kindr shúútsok'o fiino fiinit aap'ni eta. Manotsuwere: Boo, nee, ít, noo bí, bi, taa...aretswotsna.

Ariyosh: **Bi** dani moowoka bi'amir.

Boo weeri indatsna bossha'ír.

Haniye dambon s'een matsi keewotse boshirots sarets aap'ots shúúts shegrno.

Bonowere keez k'aab k'aab bewoko kayiyo falituwo

Manotsuwe:

- ❖ Ikl ash shúúts shegra (taana, noona)
- ❖ Gítl ash shúúts shegra (Neena, itna)
- ❖ Keezl ash shúúts shegra (biina, bíina, boona)

E. Shúúts shegrotsnat Doonz kitsiru shúúts shengrots aatí aaniyotsí

1. Bish
2. Boowere
3. Bí
4. Bí, Bi
5. Nee, taa

Tipa

Tipa eto keeweyi aap'otsitse iko wotat fiin iko aawur b'fiinetsok'o keewituw aap'a (s'een matsi keewotse fiinets wokin k'alets keewo kiitsit aap'a) .Fiin wokini keewu iko oots, hambets wokin yats wotosh wokini fiinesh faletuwe. Eshe, tipo han keew wokini kits falit aap'a.

Shúútsонат tipon dago galde'e dana.

Shúútsa

Tipa

1. Maa	Mááre
2. Máá	Sha'ere
3. Kaasha	Jinre
4. Joorá	Waare
5. Sha'a	Guurere
6. Gosha	Wos're
7. K'es'a	k'eere
8. Na'a	gook're
9. Guut'a	Máánzre
10. Shiyeya	
11. Maaka	
12. Waaka	
13. Jina	
14. Tipa	
15. Aga	
16. Fiina	
17. Kooc'a	
18. Gúúra	
19. Ááwa	
20. gook'a	
21. Gawiyetsí	
22. Manza	
23. gagura	
24. Máátsa	

K'oroora

- ❖ Dan detst asha nbababiyiman bek'ot bkeewuts keewotsí aatr aaniyo bo'imor s'iilr k'oroora.
- ❖ Imets jiisho kotdek' botookikonat k'osh ash kashí tarikiyo boguut's'iilr k'oroora.
- ❖ Terwerotsí jiishotsí s'iildek' shengsh bofiino s'iilr k'oroora.
- ❖ Dan dets ashmansh tarikiyo nbabiyo s'iilt botooki k'umo bo'imtsonat boo botookish shinomandish wotosh bogetso eeg bwoto s'iilr k'oroora
- ❖ Shúútsotsí aak'o ayiyi bofalo, doonzo kiits bofalo s'iila.

K'OT'OK UUTSA

Danan K'os'otsi

Daniruwots dan tookan bodane okon:-

- ❖ Aatsonat bk'alon eeg bowotok'o keewituno.
- ❖ Aatsats gond kic'o aak'o bokordek'etuwok'o shengsh danetuno, manowere guut'etuno.
- ❖ Moosheyi jishotsi korde'e bo'atsatsewon mooshetuno.
- ❖ Aap'i but'otsi de'er biits detsts aap'o fiinituno.
- ❖ Aap'otsatse k'osh k'osh biits detsts aap'otsi shuyituno.
- ❖ K'aarots bogenzoronat bok'awunor k'osh k'osh biitso bo'imetuwok'o danr keewituno
- ❖ Terwerotsi shengsh jiisho korde'e fiinituno.

Aatsanat BK'ALON

Aatsa eto ik' azets aze gaalwotsitse ikoní. Mnotsitse muk'ots aatso, mito, jongo, din s'oots, maa s'ootso .....aretswotsna Aatso ayi atsi kayiyots fa'ano. Manotswere fokotse, aats korotse, Ebluwotse, aats k'aronat aats maac'ona Hanotsuwere noosh ayi kis'osh jinetuno Aatsoni úshosh, taha mashosh, buuts k'aniyosh, maa s'ayintsosh, b'took s'ayino kotosh, galí s'ayino kotosh, bos' naarwotsi ishosh, s'ootswotssh ushoshonat k'osh k'osh kis' keshwotssh jinetuwwe.

Kashets datsatse beyiru keew jamo ash na'a dek't aatsalo bewo falatse

Ariyosha: No'atsi mangotse 80 % aatsa. Datsats kashon bewosh aatso noosh geyituwe Aatso bi'aalal no'atsats ayi kic'ots bodetuno Aatso b't'afiyal buutsotsi k'anidek'o falatso, no'atsi kiimo mayidek'o falatso, nogali guuro s'ayinon koto falatso Maa gizwots, bodi s'ootsotsi bo'ushetuwo bi'aliyal bok'irit, bot'afit. Gizmanots bot'afiyal bowoke nodaatsit gizo wokini ambaaro not'ut'et. Man not'ut'or tuguro noon b'deshe nomeetuwo, notahituwo, no'úshetuwo not'ut'et. Aatso bi'alere no'atsi s'ayino kotonok'azal notaho kiimr s'us'o, s'indo, t'oro dowor no'atso k'uc'iyir shoodo no'ats dowetuwe.

Nodatsatse fa'a aatso ayi bwotalor ash na'í kis' bitsosh wotit aatso ayidek' muk'a Man bwotts jangonuwere aats daatsyiru bewokwots ayi kiim naarotsnatní k'osh k'osh ash na'í fiinotsn ayi kic'o bo'ats borkno. Kic'man dowiru keewotswere ashonat bodits s'ootsotsna, k'osh k'osh iadastriyotse keshiru kiim naarotsn, weeral mitosti k'ut'on aatso kiimosh falituwe Hank'o kic'o aatsats b'waarawok'o ash na'o shengsh aast daatseyokotsí koto geyituwe Aats kotí weerotsuwere kiim jago aatso mand bwoc'awok'o wosha, indastriyotse keshiru kiim jagotsí aatsots bokidawok'o kota, aats t'uup'ok mit koka. Err aatso kiimatse korr b'tahawok'o wosho noon geyituwe.

5.1 Terwer Iki aaniyotsí

A. Ara wokini Koota er aaniyotsí

1. Koota
2. Ara
3. Ara
4. Ara
5. Ara
6. Ara
7. Ara
8. Ara
9. Ara
10. Ara

B. Guut'on Aatotsí Aaniyotsi

1. Aatso, mito, jongo, bodi s'oots, maa gizotsna.
2. Ashonat s'oots boditson; (k'osh k'osh idastriyotse keshiru kiim naarotsn, weeral mitosti k'ut'on aatso kiimosh falituwe.)
3. Weerotsuwere kiim jago aatso mand bwoc'awok'o wosha, indastriyotse keshiru kiim jagotsí aatsots bokidawok'o koto, aats t'uup'oks mit koka.
4. Aatso úshosh, taha mashosh, buuts k'aniyosh, maa s'ayintsosh, b'took s'ayin kotosh, galí s'ayin kotosh, bos' naarwotsí íshosh, s'ootswotssh ushoshonat k'osh k'osh kis' keshwotssh bjinetuwwe.

5. Fokotse, aats korotse, Ebuwotse, aats k'aronat aats maac'ona.
6. 80 % aatsa.
7. Keshiru kiim jagotsi aatsots bokidawok'o koto, aats t'uup'ok mit koka.

5.2 Dani K'aat' Gita

Guut'a

Edetsi

Edetsi etets bori maats iku Babenn k'orotse daatseyiru muk'na'a gal ikotse beyiru ashí Bbeyiru galotse ayi fokots, aats k'oronat Ebluwon fa'ano. Edets ind-nihots gosh gosht k'eecko Biwere shengsh sezdek' ditsek na'í. Manatse tuwutson galitsi ash jamo bin ayide'eni boshunfo. Edetsuwere dan danatse ayidek' wodmi. K'aat'otse jam aawo ikla wokini gitla bkeshfo Hank'obwottsosedaniyiruwotsnat dani maa jiishiruwotsn biin ayini boshunfo Edets dani mooneye bi'anor bi'ind-binihotsi meyitsi fiino fiinar bi'aayifo Ayi aawo aatso kitfu biina Aatsonowere bkitfo bogali guuroke beyiru daawi shiritsi aatsi t'uup'okna. Aatsman bkitiru kis'onuwere ushonat taha mashosha.

Ik ik aawo btshotsnton bogali guuroke beyiru aatsi k'arok, fokots amrni bokaashofo. Ayide'e bshunfo aats waaka Aatsso bwaakoro bi'atso shengsh korde'eni bwaakfo Aatso ayi kis'o noosh b'bitstsatse tuwutson aatso ayini bshunfo. Eeshe maa kis'osh kitets aatso weeralo b'kud'ituwok'o geraki wokin woshaki Dani mooke bdantsok'on aatso s'ayinon kotetuwok'owa bwoshfo Aatsi t'uup'o bkimawok'o shengsh kota bgefo. Aatso maa gizotsn, ashon bkimawok'o bkotfotse aatsi mashiye erni galitsi ash jamo bin botaawufo.

Wotowa baako Edets bgaloke aatsi 'bonbo' dooze wokini ishe hakon fokitsi, aatsi k'aritsi, Ebluyitsi ayidek'at bshuntso and shit'k'rera, gac'k'rera Jootsi hanotsi shengsh bi'ayiriruwo (bi'it'iruwo) Joots fokitai aats bkimor bbek'ori nib bk'uunfo and k'azk'rera Andomo aatso bkimetuwok'o woshiru iku bi wotera And bi ayidek'at bshuniru aatso 'bonbi' aatsa Ik aawo beeronat fuuron bitse ayits misho madek'at bk'eere t'uwu biin shashuwo detsbdek' btesh Manotsomo 'bonbi' aatso bt'afre ushet aatso meytse aali btesh Manatse tokrotse tuwat bi'indi aatsa etat bi'atre indu 'dek'at "aatso meytse aaliye" bi'et Edetsi aats shashuwman ayi bkc'iyalor aanini tokrni buwuts Manoro gomotse fokitsi aatsa bish be'eyir Bdaatsik'ere fokitsi wokini k'aritsi

aatsman úyir bworiruwok'ò bish bi'artsotse sheli eeno dek'at meytse keshat aats gewo btuwu btesh.

Oona!daniyiruwono, nana'ots haniye dambí guut'ets nbabiyar nababar b'k'ummanatse ikn shiyeyar Edets fokitsí aatso, k'arítsi aatso aak'ò bdetsok'ò s'iilr aats s'ayinkoto sheng bwotok'ò kotok'azeyal eeg kic'ò ashats bdowetuwo'ò botook tookon gud'de'e waar k'aat'otse botoohotssh tuwur bokeetuwo'ò woshi.

Daniyiruwon, nana'ots bogalotse aatso shengsh ít'iruwo wokini ayiriruwu asho bbeyal bo'ind-niho aatde'e bo'imetuw k'umo guud'de'e waar k'aat'otse botoohotssh bonababítuwok'ò woshi Boguut'or k'op'í jifuwotsí sheengsh korde'e boguut'etuwo'ò woshwer.Boowerr shinomandish aats shengsh aak'ò bo'it'ituwo'ò wokini s'ayinon bokotetuwo'ò bokeewituwo'ò woshwer.

☞ **Haniye dashon jandotse t'iints aats kis'onat aatsats kic' dowetuw gond keewi aatanotsí nababar 'ara' wokini 'koota' etiru shirots c'iran (✓) k'aleyar baash bewokats p'ís'or**

Taawa	Aatwotsi	Ara	Koota
1	Bodí gizotsi fokitsí aatso kimshosh falituwe.	✓	
2	Galítsi ash jamo fokitsi wokini k'arítsi aatso btahawok'ò bokotet malo jebatse ikn wotde'e shiyefno.	✓	
3.	Aats kiim úsho shoodo no'ats dooratse.		✓
4	Aatsí t'úúp'ok mit koko aatso btahawok'ò woshituwe.	✓	
5	Aatso weeralo no'awashiyal bc'uubo noon detstuwe.	✓	
6	Aats noosh no'atsi s'ayino, gali guuri s'ayino kotosh wotituwe.	✓	
7	Aats Eblu baarotsna bdaatsefo.		✓
8	Aatso aze galwotsítsi ikoní.	✓	
9	Industriyotse keshiru kimotsn aatso giilosh wokini kimosh falituwe.	✓	
10	Kashets datsatse beyiru ash jamo aatsalo bewo falituwe.		✓

Daniyiruwon, nana'ots haniye dambí aatanotsí bos'eentse okon bk'umo ikn shiyeyar bo'ete okon, botookon k'osho aatsi kis'onat aatso bogali gúúroke bí'aliyal bo'ats bodet kic'o botookí jando dambí arank'on k'anide'e waar k'aat'otse botoohotssh bokitsituwok'o woshi

Aatso bkiimal ashats bdowet kic'atse garewon wotde'e bonihír nihiron bokeewtuwok'o woshír, manoro bogarewots bokeewiru k'umo botooki dabtarats boguut'etuwok'o bo'ango kup'íwu. Boguut'tse k'umman gawintsde'e k'op'i jifuwotsí korde'e boguut'etuwok'o woshwer

5.3 Daní K'aat'Awuda

Nooní jawa

A. Aap'otse K'áarí Genzonat K'awunon bí'imetuw Biits k'osh k'oshona

Borní noonotse aap'wotsi genzide'e k'osh biits bo'imetuwok'o guut'o faletuwe Aap'í k'aar genziya eto haniye shiní b'tooki biits detsts aap'o ikatse k'osh biitso bí'imetuwok'o aap'manitsi k'aarotsí wokini fideliyotsí genzide'e guut'a.

Ariyosh

- ☞ Buna → Buuna
- ☞ Shela → Sheela
- ☞ Aka → Aaka
- ☞ Butsa → Buutsa
- ☞ Oka → Ooka

B. Terwer iki aap'í genzide'e aati aaniyotsí

1. Beena
2. Keewa
3. Shaasha
4. Maasha
5. Aana
6. Guura
7. Aawa
8. Goonda

9. Aatsa
10. Shaaba.
11. Gaasha
12. K'ooro
13. Maata
14. Gaala
15. Koora

Daniyiruwon, haniye dambí imets aaniyanatse ítdaats dano de'er k'osh k'osh aap'otsí k'umde'e ít dabtarats guud'de'e aani manotsí bogeenzorot bok'awunor bo'imet biits k'osh k'osho aak'o bwotok'o ít toohotsnton ikn shiyeyar fiinde'e k'aat'otse botoohotssh tuwur bonababítuwok'o wokini bokitsituwok'o woshí.

C. K'aari Tuwonat K'aarí Dihi Aati Aaniyotsí

1. Tépa
2. K'óók'a
3. Wósha
4. Máát'a
5. K'ééra
6. Góóla
7. Kíta
8. Ííra
9. Káára
10. Gúúra
11. Fúúnda
12. Góónda
13. Úka
14. Ááwa
15. Másha
16. Jíra
17. Bí
18. Óóna
19. Jóóra

20. Búúda

Daniyiruwon, haniye dambon fiinetsank'on nana'ots k'osh k'osh aap'otsí guud'de'e aap'omanots k'aaro bkup'or (toniyo b'detsor) k'osh k'osh biitso bo'imetuwok'o k'aat'otse fiinar gaare gaarewon shiyeyar bo'etetuwok'o bo'ango kup'iyir fiiniw.

☞ Shúútsatse k'osh biits detsts tip wokini goliyotsí aza wokini shuwiyi aatí aaniyotsi

Tipa

Goliyotsi

1. Guut're	Guut'iyika
2. Jaalre	Jaaltska
3. Goshre	Goshka
4. Jaakre	Jaakka
5. Lumre	Lumetska
6. Kootre	Kootetska

Daniyiruwon (n), daniruwots haniye dambon fiinetsank'on k'osh aap'otsí guud'de'e boyitse k'osh k'osh biits detsts tipotsi, goliyotsi bo'azituwok'o wokini boshuwituwok'o woshí Han bofiine okono aapmanotsí de'er s'een matsí keewo boguut'etuwok'o woshí. Err s'eenmatsí keewumanitse bok'aro eeg bwotok'o k'aat'otse botoohotssh bokeewituok'o bo'ango kup'iwu.

K'oorora

- ♣ Nbabiyi manitse keshts aatotssh shengshde'ek' aaniyo bo'imo s'iilr k'oorora.
- ♣ Aatsi kis'onta wokini k'alonat aatsats kic' doowetuw keewots eeg eeg bowotok'o bokeewuts kumo s'iilr k'oorora.
- ♣ Moosheyi jiisho shengsh kotdek' nihir nihiron bomoosho s'iilr k'oorora.
- ♣ Aatsí kis'onat aatsats gond kic' doowetuwo keewotsatse jandotse t'iints aatotsí p'is'dek' aak'o s'eents bofalo s'iilr k'oorora.
- ♣ Aats kimshiru wokini giliru keewotsatse ikn boshiyewor s'iilr k'oorora.
- ♣ K'osh k'osh jiishwotns imeyiru aatotsí shengsh fiin bofalo s'iilr k'oorora.

K'OT'OK SHRTA

K'os'otsi

☞ Daniruwots dan han bodane okon

1. Nana'ots jiri gonkeyo wokini tooho beyi k'alo keewituno.
2. Nana'ots tooho beyi wokini jiri gonkeyi dago kaamshituw gond keewotsi. galotse, bonababts mas'afatse, bobek'ts footowatse bodaatsts keewotsi tuuwur keewituno.
3. Ikn boshiyeyi wooror shengsh genewar boosh shiyets k'umo t'iintsde'e keewituno.
4. Keewu iko eeg jangon b'wottsok'o keewituno.
5. Jiishwotsi korde'e terwerotsi fiinituno.

Toho Beya Gonkeya

Ash ikoni jirotsse ker biyal bewo falatse. Hank'o bttotsna k'osh ashonton gonkeyo, faleyar bewo bin geyitwe. Ik ashoni k'osh ashosh aayi geyika. Eshe hank'o bwottsotse

maa ashonton, giyonton, ikn ik naarí fiin fiiniyuru ashotsnton, shengo fiinar, shengo k'umr, iko bkie'or kie'tsman biishr bmetuwo bt'ut'al gizon angon ayiyir btookikono ash nemono mangide'e beye fala eta. Han no'etora, Ariyosh naash ash iko k'osh ashotsnton wokini k'osh jirotsnton toohar fayalo bewosh biin bgeyit een keewo biish imets naashmo bbeyal ashotsi nayiron jiishr, ashotsi weeralo kie'ik'ayi, weeralo sheefk'ayi, btookats weet gond keewo korde'e bí'ashonowere ar weeron jiisho bfalala. Jirots fa'a ashwotswere k'osh k'osh weerwotson gonkeyosh falitúno. Gonkeyi weermanotswere; toohar shuweyon, toohar giyi beyon, toohar finon, de'eyar naashbar wotonat ik naari nemo detson wotosh falitúno.

Wotowa bako jiri gonkeyo (toohar bewo) ik ik keewotson kamosh falitwe. Manwere koot kewon, ash detso uump'on, fayeyon, shir-gizo ka'eyatsnat ik ik doyi gondwotsi finon jirots fa'a gonkeyo kaamosh falitwe.

Toohar beyoní jirosh aay kis'o detsfe. Jotsi ash eenwots 'shalaro gine shatefo jire' bo'etok'owa, jiron toohar beyo aay kis' kesho detsfe. Toohar beyewora mang kewo toohar besho falet, ash shano bketite, ash sheng keewonwe bk'es'etí, bshawet.

Jiri gonkeyoni kárn ashwots dagotse mec'r b'oterawo gáli dagotse, dats dagotsnat dats jishrwots dagotse beyosh falitwe. Gonkemanwe dóo gonke wokini gond gonkeyo wotosh falitwe. Gond gonkeya eetoni fayí (kes'i) gonkeya, ariyosha Itop'iyonat Eertron dagotse fa'a gonkeyo dek'osh faletwe. Dóo gonkeya eeteyirwotsi ando jenon, manon, gizon aayeyonat izeyon wotirú sheng oot' detsts gonkewotsi. Eeshe, ash iko k'osh ashonton, btoohonton, b'maa ashonton, bdetsts sheng gonkewo bbewor bgíitsotse shengo k'umr id'r beye baar bwotetse bí'aro nos'iilor gene'ubar shiyanaloo beeyiru ash bwoto dano falituwo.

Dani k'aat' ika

6.1 Terwer Iki Aaniyotsi

A. Aap'on Aatotssh Aaniyi Ima

1. Jiri gonkeya (tooho beya) eto maa ashonton, giyonton, ikn ik naari fiin fiineyoru ashotsnton, shengo fiinar, shengo k'umr, iko b'kic'or kic'tsman kic'o biishr b'metuwo bt'ut'al gizon angon aaiyir b'tookikono ash nemono mangide'e beye fala.
2. Manwere: koot kewon, ash detso uump'on, fayeyon, shir-gizo ka'eyatsnat ik ik doyi gondwotsi fiinona.
3. Toohar beyewora mang kewo keton besho falet, ash shano b'ketite, ash sheng keewonwe b'k'es'eti, b'shawet
4. Biish imets naashmo b'beyal ashotsi nayiron jiishr b'tookats weet gond keewo korde'e bi'ashonwere ar weeron jiisho bfalora.
5. Itop'iyonat Eertrona.
6. Jiron toohar beyo aay kis' kesho detsfe. Toohar beyewora mang kewo toohar beshiwo falet, ash shano bketite, ash sheng keewonwe bk'es'eti bshawetwotsna.

B. Ara wokini koota eti aaniyotsi.

1. Ara
2. Ara
3. Koota
4. Ara
5. Ara

6.2 Dani K'aat' Gita

Guut'a

Dnniyiruwotso

- ☞ Goliyotsí eeg bowotok'o guut'ets mas'afu geede'e nababar manatse bodaats een k'umotsí ko'ide'e guud'de'e waar k'aat'otse botoohotssh bonababítuwok'o wosha.
- ☞ Tooh bewo wokini Jiri gonkewo eeg bwoto k'aat'otse bo'atsatsewo bokeeweyor wokin bo'aatewor boosh sheng k'umwotsi botookí mastawashats boguut'etuwok'o wosha.
- ☞ Toho beyi wokini jiri gonkeyi dago kamshosh wokini gondshosh/giiliyosh falit keewotsí ik ikon guud'de'e waar k'aat'otse botoohotssh bokeewítuwok'o bo'ango kup'íwer.

Ariyosh

Aznatí etets ash een iko gali ikotse bfa'o Ashman gal manitse beyiru ashotsnton jam aawo manon beeraka Ashonton fayalo manon beyi kis'o deshaka Galitsi ashots bokic'or angon wotere gizo aayiyo geeraka Bnana'ots ash nana'onton bofayewor fayeraka, Bnana'otsí ízaka. Bmaa gizwotsí jiinaka, ash maayots kindrní maayo bomááfo Ashasho bish waar korbdek'ish boshishiyor ashotsnton bfayefo Úshi meeyits kindr úyir ashonton jam aawo bfayefo Ik ik aawo úyide'e mashar b'k'eewufo danaka Manatse tuwutson galitsi ash jamo biinat b'maa ash jamon shunakno Biin girok keewo b'beyalor aanar s'iilakno Bgiyi ashotsnton bunu úyaka Aaro sha'erakno Bí'aali shit'k'rere b'beefo Nana'ots, hank'owo asho it galotse fa'a?

Daniyiruwon, nana'ots haniye dambe guut'ets timan bonababe okon hanok'owo asho bogalotse b'beewo b'maa ashotsi aatde'e aak'o b'beyiruwo, b'doyo aak'o b'woto guud'de'e waar k'aat'otse botoohotssh bonababítuwok'o woshí Boguut'tsmanowere s'iilr bosheelts k'op'i jifuwo, bosheelts aap'onat k'osh k'osh girok keewo b'beyal kaatsde'e im

6.3 Daní K'aat' Keeza

Keewa

Daniyiruwon, Daniruwots

- ✓ Bogalotse ashots aak'on fayalo manon (jiri gokewon) toohat bobeyiruwok'o eeg eeg fiinotsí fiinat, aak'o aayeyat, ek'alt bobeyiruwok'o bomaa ashotsí aatde'e waar k'aat'otse bonnon bokeewituwok'o woshí.
- ✓ Daníyíruwon toho bewo kamiyit keewots eeg eeg bowotok'o bokeewituwok'o woshí. Bogali ashots dagotse beyiru tooho beye beewo aak'o bwotok'o bokeewituwok'o woshí.
- ✓ Ariyosh t'iints timman kon jango b'keewiruwok'o nana'ots bonababe okon bokeewituwok'o woshi.

6.4 Daní K'aat' Awuda

Nooní Jawa

Goliyotsi

Goliyotsi etoni shúúts shinats wekin shuutsats waar s'eenmatsi keewotse shúútsman eeg bí'aronat aawuk'o b'be'etuwok'o kiitsiru aap'otsi eta. Goli etewuwere shúútso aawuk'o b'wottsok'o bokiitsiruwosha.

Ariyosha:

Aak'a, bira, nas'a, c'ic'a, s'aada, s'ík's'ík'a, genza, k'awuna - - - nat aretsotsna.

Daniyiruwu danan b'daniyor daniruwots botooki ariyo bo'iimetuwok'o aatr ayi keewo bodanetuwok'o kup'iyó geyiyituwe.

Daniruwots goliyotsi detsts s'eenmatsikeewo bok'op'etuwok'o k'alr s'eenmatsi keewmanitse golots aawotsi bowotok'o sererde'e bogoliyiru shúútsmano bokiitsituwok'o k'ala (ang kup'iya).

A. Haniye dashí t'imanitse golotsi faac'de'e boshírots sererer

Daatsn shawatl k'aat'otse daniru nan'a Bíwere danatse ayidek' wodma wokin kup'a K'aat'otse b'danor nibnde'ení bín daníyíruwo b'k'ebfo Daníyíruwotsuwere bín ayíde'eni boshunfo Ímets maa fiinotsí shengshní b'finefo Na'an b'ned'o genzt c'ic'a Bíshiitso gawuna Btahíru kito k'awunt bí'aro nas'a bkariru **Shulawulo** aronu aak'a Bkariru c'aamo btaawo 42 wotat bí'ar búúda.

A. Goliyotsi Aati Aaniyotsí:

1. Wodma
2. Genza
3. C'iic'a
4. Gawuna
5. K'awuna
6. Nas'a
7. AAk'a
8. Búúda

B. Aati aaniyotsi

1. A
2. C
3. B
4. C
5. B
6. C
7. A
8. B
9. A
10. B

Daniyiruwon, nana'ots han bofiine okon han naari k'osh k'osh aatotsi bok'anituwok'o bo'ango kup'iyir, wosh, bofiine okon bofiintsman s'iilr bosheeloko b'beyal kaatsde'e im.

Haniye dashon jandotse t'iints toho beyo kamshit keewots aawotsi bowoto guut'etso nababar 'ara' wokini 'koota' err c'iran (✓) boshirots p'is'or.

Taaw	Aatwotsi	Ara	Koota
a			
1	Gali ikotse ash iko bt'ut'or biin gizo wokini angon ayiyo ashots dago kamshituwe.		✓
2	Úyir mashár ash c'aasho ashwots dagots kaamo dooratse.		✓

3.	Ash iko b'na'a iko amr ash na'a k'osh nayiralo bc'aashor, btogor na'aman íizk'ayi jeejo geyituwe.		✓
4	Naash ash iko gal ikotse ashotsi bjiitsituwok'o biish naashmo imewor ashotsi bshunok'o k'alide'e angon kewo wokini jiisho Falatse.	✓	
5	Ik galitsi ash uunuwotsnton maneyar manon wokini jiri gonkewon beyewosh bna'o iizde'e, b'gizo korde'e, k'osh gond kamotsn ok k'ayi bewo geyituwe.	✓	
6	Toho bewosh wokini jiri gonkewo gal ikotse beyiru ash jamotsnton jebo keyer beyiru kic'o keeweyar kic'man biishr shinomndish eeg eeg fiinotsi fiinetuwok'o k'aniyo wokini shiyewo boon geyituwe.	✓	
7	Jamon gali ikotse ashwots dago kaamshitu keewots aalno.		✓
8	Gal ikonts beyiru ashots bo'atsatse mangewo bodago kaamshituwe.		✓
9	Giyoki ash iko giz úump'o ashwots dago kaamshituwe.	✓	
10	Giyoke gizo gushar gush aaniyik'azo jiri gonkeyi wokini toho beyi dago kaamshituwe.	✓	

Eesha daniyiruwon, nana'ots haniye dambon imets jandan bos'eentse okon galok amr bo'ind nihotsí aatde'e jiri gonkeyi wokini tooho beyiru ashots dago kaamshiru k'osh k'osh keewotsi aatde'e hank'owo jando bok'aniyituwok'o woshi

K'orora

- ❖ Nbabiyi nababeftse shini aaniyi bo'imetuw aatotsí aatr bo'imetuw aaniyo s'iilr k'oorora.
- ❖ Ikn boshiyer bo'imetuw k'umo s'iilr k'oorora.

- ❖ Gal ikotse beyiru ashots dagots kaam dowiru keewots eeg eeg bowoto boguut'o s'iilr k'oorora.
- ❖ Bogalitsi ashots aak'o bodagitsi gonkewo kup'shdek' bobeyiruwok'o bo'imetuw k'umo s'iilr koorora.
- ❖ Ik ik aap'otssh ik naari biits im bofalo s'iilr k'oororra.
- ❖ T'iints tururo kon jango b'keewiruwok'o keew bofalo s'iilr k'oorora.
- ❖ Goliyots eeg bowoto bo'imte k'umo s'iila.
- ❖ Ashots ik galotse tooho bewo boon faliyit keewotsi dan bofalo s'iilr k'oorora.

K'OT'OK SHAWATA

Daniruwots danhan bodane okon:

- ❖ Ik ik guut'ets mas'afotsi nababar manatse tuwur doyi gondo bo'atsats b'dowet kic'o keewituno.
- ❖ Kic'manotssho biitso geyituwno.
- ❖ Moosheyi jiishotsi wokini weerotsi korde'e mooshetuno.
- ❖ Aap'otssh ik naari biitsonat k'osh k'osh biitsotsi imetuno.

- ❖ S'een matsí keewotse goliyotsi galde'e kitsituno.
- ❖ K'aar genzonat k'awunon, nefonat kup'on (toni geyituwonat geyirawon) danetuno.
- ❖ Terwerotsi imets jiisho korde'e fiinituno.

Doyi Gonda

Doya eetoni kewiko wekanmo fiin iko jam aawo fiino wekin tewrero b'wotor doyiman dants asho kewman aalo jen wotar jino falatse. Doyi gondoni, ashwots danfets wotere bodanawo wori k'awnosh botoko gene'ushosh eer fiino botewrere okon eed'iyo bomawfetso boon kic'it keewotsi k'eto, uushonat fiin wotosh falitwe.

Doyi gondan detsets ashoni b'fiino shengsh fiinosh falatse manatse tuwutson ashonton b'detsts gonkeyo sheng woto falatse Gond doyets ashoni shengo k'umaka fiineraka, beraka Jamon b'shinomande t'alwa bako shan keewo bish be'eraka.

Doyi gonda eeteyirwotswe uuyir maasha, c'ati k'eta, tumbak s'uyiya (úsho), k'alw getsa, ayi maatsonton gonkeyonat artswotsna Mashit uushwotsi jam aawo ayide'e

uushewora jam aawo mashefe sha'arni geyetsi shúútsar mashetsi shúútsar ash jamoke bokeewo dek'eyo bt'ut'et. Maniye ookona ando uushwotsitse beyiru 'alkoliya' eetets kewoni no'atso mawide'e k'osh k'osh shodwotssh bi'imet C'ati k'etonwe uushoniye muk'eraw weeron and woron jawetswotsnat baarwotsh bofino weeron bofinerawok'o wosht ashonton bodetsts gonkeyo kamshr, bosheng aronat bosheng gaashon gondshir jirotsa dek'eyo bot'ut'etwok'o bk'alit.

Ashwots doyi gondon bodeshetwok'o woshit keewotsí, towat bonton nojiniru toohotsna, bogáálotse bobek'iru gond doyets ashwotsnat andi war arosh wosheyiru keewotsi. Wotowa bakóna bogáálotse fa'a kew jamwotsi shengok'o dek'oniye gond wottotsnat sheng wotts doyiwotsi galde'e danr shengwotsi de'e gondwotsi k'azo non geyitwe.

7.1 Terwer Ikí Aaniyotsí

A. Aap'on Aatotssh Aaniyi Ima

1. Doya eetoni keew iko wekanmo fin iko jam aawo fino wekin tewrero b'oitora doyman dants asho kewman aalo jen wotar jino falatse
2. Doyi ashats dowetu keewots uuyir maasha, c'ati k'eta, sujar s'uyiya, k'alw getsa, ayi matsonton gonkeyonat artswotsna
3. Gaalitsi ashotsnton bodetset gonkewo gonda.
4. Doyi gondo ashwots danfets wotere bodanawo wori k'awnosh botoko gene'ushosha.
5. towat bonton nojiniru tohwotsna, nogáálotse bobek'iru gond doyets ashwotsnat andi war arosh wosheyiru kewwotsi.

B. Ara wokini koota etí aaniyotsí.

1. Koota.
2. Ara
3. Ara
4. Ara
5. Ara
6. Ara

7.2 Daní K'aat' Gita

Guut'a

Daniyíruwon nana'ots bogaaloke gond doyotsí bo'atse bobaziyit weerotsí bo'ind-nihotsí aatde'e manotsí guud'de'e bowe okon k'aat'otse botoohotssh bonanabítuwok'o woshr bonababtsmanatse giroko b'beyal kaatsde'e imr shinomandish botooko manatse bokotetuwok'o woshí.

Gond doyi dowetuw keewotsí mas'afi moowots amr mas'afmanatse gede'e bodabtaratse guud'de'e waar k'aat'otse botoohotsnton git git borr bo'atsatsewo bofiintsman s'iileyar bo'ete okon jamotssh bonababítuwok'o woshuwer.

Doyi gondo gaalotse manon beyiru ashwotsats b'dowet kic'o guud'de'e waar k'aat'otse bonababítuwok'o woshuwer Gond doyo b'dowet k'osh k'osh keewotsi work'atats guud'de'e manotsatse nana'ots boa'tso bokotetuwok'o daní maa dirats bojiitetuwok'o wokini bodeshituwok'o woshwer.

Bomeeyitse wokini bogaalotse doyi gondets ashots bobeyal aak'aldek' bodoyi gondman boatse bobazetuwok'o aatr bokeewe okon bokeewutsmanatse tuwur 2-3 timo guud'er

7.3 Daní K'aat' Keeza

Keewa

Daniyíruwon, nana'ots gond doyosh ash betsitu wokini imetuw keewots eeg eeg bowotok'o 'merejiyo' de'e ik ikon bokeewítuwok'o woshi.

Gond doyotsatse ar keewotsnat boosh arets keewotsi bokeewítuwok'o wosha Daniyíruwon, nana'otsi moosheyi jiisho korde'e bomooshetuwok'o woshí

Moosheyi weeroní

Gaare-1: Gaaremanotsitse iko tuwur Bgaarewots bogaatsiru keewo eeg b'woto b'keewit.

Gaare-2: Gaaremanotsitse iko tuwur Bgaarewots bogaatsiru keewo eeg b'woto b'keewit.

Gaare-1: Gare manitse beyiru ashots (daniruwots) tuwur bgaatsiru keewman eegosh bwotok'o nihir nihiron bokeewit.

Gaare-2: Garemanitse beyiru ashots (daniruwots) tuwur bogaatsiru keewman eegosh bwok'ok'o niyir niyiron bokeewit.

Gaare-1: Gaaremanitse jishiru iko tuwur k'osh garewotsi da'osh wotit keewotsi keewur mosh man b'guupet.

Gaare-2: Gaaremanitse jishiru iko tuwur k'osh garewotsi da'osh wotit keewotsi keewr mooshman b'guupet.

Mooshewor Kordek'et Mooshi Weerotsí

- ☞ Garewoyotsi jíishiruwo geyituwe. Jiishiruman fiinotsuwere:-
  - ✓ Sayit k'oroora
  - ✓ K'ebiruwots bodimbrerawok'o k'oroora
  - ✓ Bgarewotse beyiruwots bonihiro korde'e ik ikon bokeewituwok'o k'ala.
  - ✓ Kind keewonat guup keewon íímetuwe wokin t'itsituwe.

- ☞ Daniyiruwono daniruwotsi mooshiyit danitooko t'íntsr k'aat'otse beyiru daniruwotsí git gaarewosh kayiyir ik gaare jirots wotituwe bo'ere k'osh gaare jirotsmo woteratse er bomooshetuwok'o k'ali. Daniyiruwo git gaaremanots bonohe manor eenashok'o wekin maniyiruwok'o wotarni b's'iilet. Garemanitse daniru ik iko gareman jishituwotsi wotar eeg bogaatsiruwok'o keewituwe. Maniye okon gaaremanotsitse beyiru daniruwots ik ikon bomooshetuwok'o k'ala. Bomooshewor iko b'keewtso aaní keew b'woteftse b'tookon hndr keewo (aap'o) gawde'e bokeewituwok'o k'ala. Jam garewotse beyiruwots bomoosheye okon gareman jíishiruwotse tuwur boguupetuwok'o k'ala. Maniye okon daniyiruwo b'detsts keewo b'beyal keewur dá'atsots awotsí bowotok'o daniyir mooshman guup'etuwe.

7.4 Daní K'aat' Awuda:

Nooní Jawa

A. Aatí aaniyots.

1. C
2. C
3. A
4. B
5. A
6. B

B. S'een matsi keewotse t'iints goliyots aaniyotsí

1. Genzo
2. Gawun, jawets
3. K'uura
4. Kiima
5. Shengí

C. Bobiitson gokerawu aap'ots jagiyi aatí aaniyotsí

1. C
2. D
3. E
4. B
5. A
6. G
7. H
8. I
9. J
10. K

K'orora

❖ Doyi gondí weerotsí eeg eeg bowotok'ó ik ikon boguut'ó s'iilr k'orora.

- ❖ Keeweyiru keewotsitse ar keewonat ariyidek' keeweyiru keewotsí galde'e boaniyo s'iilr k'orora.
- ❖ Moosheyi jiirotsi wookini weerotsi korde'e bomoosheyor s'iilr k'orora.
- ❖ K'aarí genzonat k'awunon, k'aarí kup'onat nefon (toniyo) galde'e bodano s'iilr k'orora.
- ❖ Botooki mastewasho guut' bofalo s'iilr k'orora.
- ❖ Shúúts goliyotsí s'een matsi keewotse gal bofalo s'iilr k'oorora.
- ❖ K'osh k'osh biits detsts aap'otsí jagiyi bofalo s'iila.
- ❖ Boguut'et keewotsi, kop'í jifuwotsi, bosheelts aap'o b'bewonat bí'alon s'iila.

K'OT'OK SHMTA

Danan K'os'otsí

Daniruwots danahan bodane okon:

- ❖ Giní asho eeg bwotok'o keewituno.
- ❖ Giní ashí fiino eeg bwoto keewituno.
- ❖ Aap'otssh s'een matsí keewatse tuwur k'osh k'osh biitso imetuno.
- ❖ Ar beek keewonat nib k'umts keewon guud'de'e kitsituno.
- ❖ Aap'o jaawet jawotsí keewituno.

GINÍ ASHA (Kes'í Asha)

Gíní asha eto ashots bogewor bo'ind meyítsi buutsok'o boshuntsok'o k'awude'e bomeetk, bo'úshetk wokini boshít'or bok'azet keewali.

B'shúútsan b'keewiruruwok'on (b'kítsíruwok'on) gíní asho, taa tí'aal kup' taane, wodm taane err k'oshots biin baabde'e bosha'ítuwok'o k'um b'woteftse gíní ash wooto b'geyituwo b'datso shunr b'dats daaro kotiyir b'datsatse gond gino wokini kaaro b'tuwor korr dats k'eeza. Han no'etor aak'o, kaawo, domo, jaaro nodatso alar kewar datsmanatse beyiru aze galotsí boshunok'o k'alosh bo'etor kaarar man baziyir b'dats daar kotiya Gereero, jaawo, duubo gíní ash wotosh falit keewu bowoteftse gíní ashí niibo b'jadetuwok'o, nibon b'kup'ítuwok'o, b'sharawok'o, maac'o kup'ar dats k'eeziru naasho wodm nugush b'woto kitsit keewuno.

Gíní ash iko dats (k'or) ikatse b'bewor datsmanatse beyiru ash jamo nugusho **b'shulawulo**, maatsu bfaaro kishosha bok'awuntfo Na'o, gano, maatso, nugusho biish bjuumetuwok'o bín íík'ok'o bok'onituwok'o woshit asha. Ik k'ormanatse wokini c'ik'manatse beyiru ashots k'eeyi mito, nemo, treero, doyo, kishir manotsn bodek'etuwok'o k'alit asha Gíní asha etiru shúútsanuwere bo'aron naash bowotok'o mangíde'e kitsit keewa. Dats iko gíní ashalo eeno falatse Han no'etor dats iko kaaralo jam aawo beeratse. K'osh datsatí asho iko dats ikats waar biyatse daatseyiru aze gaalotsí de'e b'kís'o keshosh falituwe Aze gaalotsí tíkne err kotetuw asho bí'alal, k'oshoke waats jam asho b'níbí shunok'o b'kís'o kesho bfalituwotse Aze gaalmanots datsmanatse t'afri datsmanats tuguro bobetsít. Hank'o b'wotor datsmanatse joots shin beyat beets ashots bomeetuwo, bo'úshetuwo, botahituwo, bok'ot'tuwoko t'uud'r tuguro bon b'deshawok'o wosh falit asha. Hank'o ashwots joots noborotse fa'ano btesh Boowere: Wolde Mariyam Bese Ituwu, K'anya Morkana, Fita woorarí Bayero Bultna (Aba Gidimna), ...nat k'osh k'oshwotns nodatí daaro kotiyit notooki noono, nonemo, nok'eyi mito b't'afawok'o kotit bodatso ayidek' shuunt beek ashno. Man boteshor asha boosh bolo geetsfo, bogíno kurefo, Maatse nugusho bogurbats dihirní b'k'onfo. Eeshe, noowere shinomandish nodatso shuunr, nodatí daaro kotiyir, nonono, nonemo, notero kotiyir bewo noon geyituwe Nana'ots hank'o gíní ashots andí wooran ít galotse fa'ano?

8.1 Terwer Ikí aaniyotsí

A. Ara wokini Koota er aaniyotsí

1. Koota
2. Ara
3. Koota
4. Koota
5. Koota
6. Ara
7. Ara
8. Ara

B. Aap'on Aaniyi Aatotsí

1.
  - A. Bí'ashots k'eeyi mito, nemo, ereero, doyo, kishir manotsn bodek'etuwok'o k'aliru ash bwotsotsna.
  - B. Giní asho bdatso shunr bdats daaro kotiyir bdatsatse gond gino wokini kaaro btuwor korr dats k'eez ash bwottsotsna.
  - C. Ashasho bish bolo geetsfo, bogíno kurefotsna.
  - D. Ash jaamobgurbats bjumfotsna.
2. Wolde Mariyam Bese Ituwu, K'anya Morkanat Fita woorarí Bayero Bultna (Aba Gidimna),
3. Bdats daaro, bí'ashí nemo keewi noono, aze gaal jamo kotidek'o faleratse.
4. Gereero, jaawonat duub duubona.
5. Aze gaalotsí tikne err kotetuw asho bí'alala.

8.2 Daní K'aat' Gita

Guut'a

Haniye dashi aatanotsitse iko de'er it maa ashotsí wokini galitsi ashotsi aatde'e bo'imetuw k'umo guud'de'e waar k'aat'otse it toohotssh aap'on keewuwer.

Daniyiruwon nana'otssh han bofiinituwok'o bo'ango kup'iwu.

1. Ikdatsatse giní asho aak'alde'eniya woto fale?
2. T'iimb t'iimbon wokini duub duubon danets ash iko datsmanatse giní ash woto falituwa?

Daniyiruwon, nana'ots bogalotse gini asho (kes'i asho) b'beyal bo'ind-niho aatde'e bo'imetuw k'umo guud'de'e wokini guut'ets mas'afatse nababde'e waar k'aat'otse botoohotssh bonababituwok'o woshwer Boguut'or k'op'i jifuwotsi shengsh korde'e turur shine shuuts korde'e boguut'etuwok'o woshwer. Boowere shinomandish botooki wokini k'osh ashi tarikiyo aak'o boguut'etuwok'o shengsh keewi

Aron Beek keewonat

Nib K'umona (Azde'e Guut'a)

A. Aron Beek Keewa

Aron beek keewo guut'a eto keewu iko wikini ik jago koot b'woterawo ar wotts k'osh ash iki tarikiyo, b'tooki tarikiyo ar b'wotok'o korde'e awur, eegor b'wotok'o aawu aawon fiineyiru fiinotsi, kes' iko aawur b'wotok'o bewokonat aawon beezde'e guut'et weera. Han etewora keewu iko eeg jangon b'wotok'o, man jangon t'uup'ts keewo shengsh guud'de'e beeza eta.

Btooki Tarikiyo Guut'ewor

- ☞ Ar beek keew guut'i weeran btooki tarikiyo guut'ewor shuwets bewoko, shuwets aawo, duuro guut'o geyituwe.
- ☞ Aak'o bo'eentsok'o guut'o geyituwe.
- ☞ Bodani maa shiro keewo wokini guut'a,
- ☞ Bofiints een fiinobbeyal, bodatsosh, bo'ashosh, bok'alts wokini bofiints fiin shengo bbeyal boshine shuutso matsde'e (korde'e) guut'a.
- ☞ Botarikiyman boguut'or ketide'e shengsh k'oshtssh keton bodanetuwok'o wosha

K'osh Ash Tarikiyo Guut'ewor:

- ❖ K'osh ashí tarikiyo guut'osh nogewor, haniye shiní ashman tarikiyi guut'ets mas'afu bbeyal shin shino gayar nababo geyituwe.
- ❖ Haniye shin ashman bewo, k'ewo dants ashotsí aatr bo'imetuw ar keewotsí ko'iyo geyituwe.
- ❖ Boko'itsí k'umotsí wokini keewotsí boshine-shuutson matsde'e guud'de'e beeza.
  - ✓ Ashman bshuwe bewoko, duuro, ashman k'irk bwotal bk'írí duuro ,
  - ✓ Aak'o bí'eentsok'o,
  - ✓ Bdaní maa shiro(Dankemo, jaakkeemo, goshkemo, bfiino eeg bwoto),
  - ✓ Btookosh, bí'ashosh, bdatsosh, bfiints (bk'alts) sheng fiinoaatr shengsh guut'a
  - ✓ Een bfiints (bk'alts) keewo bbeyal guut'a,
  - ✓ Ashman kashon bbeyal shino mandish eeg wotosh, eeg fiin fiinosh bgetsok'o guud'r tarikiman guupo geyituwe.
- ❖ Ashman tarikiyiman shengsh k'oshtsh bgalituwok'on ketide'e guudde'e t'iints geyituwe.
- ❖ Ashman k'umo (masrejiyo) imts ashotsshúútso tarikiyiman s'uuwats guut'o geyituwe.

Eshna, Daniyiruwono haniyere dambon t'iints btookí tarikiyi wotere k'osh ash tarikiy guut'i jiishotsí shoyide'e it shuunts ash tarikiyo guud'de'e waar k'aat'otse it toohotssh nababor Err k'osh daniru nana'ots bok'ebe okon guut'dek' waats ashman bshelts keewo wokini geyirawu b'dabts keewo b'beyal botookí k'umo boimetuwok'o woshi.

Ariyosh

Azo Dilawi etets ash iko Itop'iyi Taawok'ona (I.T.) 1970 dúúr b'shuwe B'shuweyokí datsonu Baben k'orotse daatseyiru Mati etef k'ebelewutsna Bí'índ nihots gosho gosht k'ekno Bshuwetsí shawat natona daní moowo b'kind Ikl dani maa shiratse tuuwut shmtl daní maa k'aat'í shirats b'borfetso Baben ikl shirí daní mootse ísht bí'ete okon keez natosh dan dano k'ut't aaní maniye hak jeed'ílonat tatsl daní maa k'aat'í shiron aaní Babenn eekt awud naatosh Adisabababí

Yuniberestiyon dant daniyon b'deere btesh Maniye okon 25 natosh Itop'iyotse ayi k'ori dani moowotsoke sha'at daniyit bi'ete hakon danerawu keewon tuuwutson aatse bak'etso amt biin bt'aft bi'oor.

Haniye Dashon T'iints Nbabíyan Aani Ariyosh Dek'o Falituwut

BAYERO BABULTI (ABA GIDIMI) (1822-1917)

Bayero Babulti etets asho bi'nihí Babulto Janinat bi'ind Shiretse Nasiyatse Ítop'íyi Taawok'on 1822 naton b'shuuwe *Mandunat Nawawun* hambetsí Galesonat Gongo juwani dats koyi eteyiru dats daaratse b'shuwe btesh. Bíwere b'naaro *Indiwa* eteyiru bori naara Ashan b'dúron bjiruwotsí Abawu guuratse hak'etse bak'etson moowo agiyidek't beezt Nuwawun hanbets Galesonat Gijon eteyiru datsatse tuuwut Abawi b'borfetso beyiru datsatsí ash jammanok sha'at, kawat, k'ezts asha Jawetson naash wootat b'datsman b'k'eezor Boronat Gumuzwotsnton ikats woshdek' jaarots b'datsats waar beyar bo'ats dabo betsoh bogeere boon dupdek' giishat, b'datsí daaro kotidek' beez falts asha

Ashan hanbets Babení eteyiru borí datsanatse beyiru anfa eteyiru ashí naarotsnton maatso de'eyat naashbaar wotat gahaarn tuwut aaw kesho b'borfetso beyiru datsan b'naash baarwotsí domonat agawotsnton kaaratse oorit bí'ashots nemo, teronat keewi noonon b't'afawok'o kaarat dats k'eez asha btesh

Bayero Babulti (Aba Gidimí) etets dank ashan bori ash jamoke mangiyek, amanek ash b'wottsatsé tuwutso konuwor biisha gumo biitso, shinomadi wotit keewo bek'fotsi, fayets maniyo, sha'ar guurar b'datsí daaro kotiyit beek naasha b'tesh Manatse tuwutson Bor jamo bin Gaalo doonzi eta bo'etfo Manor borwots bo'atsatsewo fayeyar, koyeyar, úd'eyar bo'etor shinomadish s'atso bogeyerawok'o fayar, baziyr, bodeshawok'o, nayiro keewur shinomadish garo bodeshawok'o maniyit beek asha Bori nemotse hambetsish b'borfetso beyiru asho b'k'irori s'ats s'eego shengshdek' fiinat b'bewok'o andí beyiru ash jaman keewiruwe

Bayero Babult bek'wotsitse (shinomadish) wotit keewu b'keewuts keewots fa'ano Manotsitsnowere k'abk'abotsi haniyere dashon bezetsotsi s'iilo falitowo:

Datswatse gond dúra etets k'aak'i dúúro Minilik dats k'eezi dúratse b'wotuwok'o bek't dúúrmansh wotít mishí mayo hab naatoníye shinon ashots k'aniyibodek'etuwok'o wosher. Andí dúron beyiru **Teknolojiyi Newan** s'iilit shinomand ashasho ik datsatse beshar k'osh datsatse jookí c'iic'non keeweyar gonketuwok'onat Bolonat Daazi jik'atse sha'oníyere beshar birí bolon (Motobilon) bosha'ituwok'o bek't keewure btesh.

Tna'í na'otse ááwu doog na'o shuwete, tik'ere okonowere tdoowatse b'naar danerawu mitu bos'etuwa. Mitman k'aakar b'maaro dats aanar datso b't'awiyo dúúr datswatse ezo, fuuro wos'etuwe etre. Bek'an b'keewe hakon "Indowe taana dúr manor aani shuweyar na'o wotar jaaho maliyank'e" ett b'tewun b'tesh. Hambets taa tbefore ítnibí shunok'o goshat muk'na'a datswatse ankat maayo itdaatsiruwo wokin itdibiruwo, diin s'oots eud'dek' b'meetso ítshunok'o ítmeyiruwo and tí'aliru datsanitse beyiru gawun datsan shuuts jokon ítkayet dúúro weetuwe et keewure. Shinomandí shuwet na'o nihí ízo de'awonat indí keewo mangirawo wokini k'ewawo bwotituwok'o bek't keewure.

Bayero Babult bjawetso dúr b'detsts daní eenon tuwutsatse k'osh ash een eenots bín bo'okortsotse azets wote k'azon shuweyat bí'eents datsatse b'teshal bíjiruwoatsnat bín okoríru ash jirots dagotse manek'azo b'betuwok'o dant hambets Gongoyi (Mandunat Sundn) eteyiru datsatse tuwut Nawawwí eteyiru foko bborfetso beyiru mang juwanman k'azt bí'eshunton hambets **Shandí** et s'eegeyiru datsswatse beyiru gorwotsmand giifat amt shuts gop'ots ashdek' teshrno. Muk'I tesht **Naash Tekle Haymanotí** etets asho arawi datson Womberí wat datsu tatse ik k'oron kayit bínat bí'eshu eenosh naashmo ímosh wósho b'damiyalor Aba Gidm noo borots nonihotsoke nodaatsts notookon jiisho konwor noosh bí'imetk wokini no'atse b'k'awitkalí et deyiets wósho b'de'awo k'azbk'r

Wotowa baako, bí'eshuw eenonto shiyewo wokini manewo bori ash datso konnor bjiisherawook'nat eerero k'onshor bí'imerawok'o amanat bí'eshuw eeno bish bí'imts tatse uuts wok'etiyi awuntso, ambaaronat bolon bín deenetuwonton bish imere Adsbabo amt Miniliknton tats git nato b'borfetso moosht '**Fit awurari'** etiru naashí shúútso As'e Miniki eteyiru Itop'íyi nuguson geez k'oroyi datso b'jiisht nashumo bish

ímere dek't ware. Maniyere aanat keez k'oroyi datsmanatse erero kakude'e b'damituwok'o wosht b'k'irfetso hambetsi dúrank'o b'ashotsi b'k'eezfo btesh

(K'uman T'úúp'o: Yahola Ababi)

B. Nib K'umo (Azde'e) Guut'a

Nib k'um guut'a eto ar woteraw keewo wotowa bako ash na'a jaamo kaashon datsatse befets eeg bofiiniruwok'o, eeg bok'alfok'o bo'atsatse shunewo, shit'ewo, k'íro, t'afo, t'uut'o, detso (gaalo), nemo, sheng beewo, gond bewo ar b'woterawo aride'e kitso wokini beshiwosh falet g'uut'í naara. Man g'uut'ewor guut'í k'umo shatiyik, gene'úyik, miis'iyik, wokin shiyaniyik wotat nbabiyimanitse keewiru ashots bewo falituwe.

Ariyosh

Yoots 1950 dúuron Baben shutsotse maatse kenihí sheet'ots bofa'o btesh Maatsu shúútso Ebot'í etefo Keniho shúútsnmo Edotsí etefo Boowere git nugush nana'otsnat ik maats na'un detsfno Nugush nana'otsitse eenfo Bad'así b'wotor muk'efonmo Bahí etefo. Maats na'ú shúútsnmo Edetsí etefo Bobeyiru galmanoke gaaletsonat tugures ashots taro fa'e btesh. Gaari aawu ikots amniye ash mayo máár gaarí aawan nojinetí et keewebodek' Bokeeweyor "shino gaaletso tarots amr máár ando tuguretso tarots no'ametí" et boshiyeye.

Gaaletsoniye hambets gaarí aawan máár uyir duubrone bjinetí et gaalitsi tarots bo'am. Ar bo'etok'o gaaletso tarots bo'ame asho aali, ere máádek' k'azbokesh Aaní muk'í boteshak niho dek't "ando tuguretso tarots amone" bí'ere, maatsu dek'at "Oona! Tuguretso andewar bgofutse bgini p'it' p'it'í dek'tniye b'beeyiri amk'ayone" bí'et Ere b'keniyi dek't "Hambets gaarí aawaneya móó úsho k'aztniya taro boweyiri etniyamo eebinkeewiri" bí'et. "Eeshe ítshunere sha'iyate amone" bí'ere amt maayotsi shiid' et bokindtsok'on kenihó giní basharon koshk're. Wos' taroniye k'azbokesh hak ikok ko'ebodek' Ere nihiman dek't tnana'otso tk'iriyal awk'o erniyait eepetí et bí'aate "***Boobe jang katsfa abaabuwe k'irituwa***" bo'et. B'maatsuno bí'atre dek'at "*K'oole s'een k'eho k'ook'o Mandan*

k'oole s'een aatso sheetso Mandan shak aayir taash kayi kabituwa ene amk'aye ti'etfere ni'ami" bi'et btesh

Eeshe, daniyiruwon haniye dambí guut'ets nbabiyar nababar biitse keewiru ashots konotsi bowoto, eegor keewan bwotok'o, ewuke keewan bwotok'o, nbabiyar k'umo wokini beshiyosh bgets k'umo eeg bwoto nana'ots bokeewituwok'o aatr han shengsh bodane okon k'osh botookiko k'umde'e boguut'etuwok'o woshwer.

Terwer 1

A. Kaatsde'e S'een Matsi Keewu Guut'et Aati Aaniyotsi.

1. Daní moowoke nana'ots doyi sheng kiiiso geyituwe.
2. Daniru nana'ots kic'o boon bdetsor boon daniyiruwotsnton ikn shiyeyar biitso boon geyituwe
3. Oots Abo Bolo kewwere.
4. Edets fokots taha masho amra.
5. Nana'ots siisatse kaashak bokaashir.
6. Nana'ots boon daniyiruwoni k'aat'otse bok'ebir
7. Oots, Adíl íto kiyira btesh.
8. Taa yats daní mook waaratse.
9. Baanash moowo tiisha.
10. Edets Baanash mish muk'uw Azo maatsuní.

B. Ik naari biits imi aatots aaniya

1. Genzí
2. Aak'í
3. Tookí s'iir s'uwutsk asha
4. Maawutsere
5. Kaarini (keta)
6. Ayidek' nas'a
7. Ílr gondí
8. Ayidek' shengí

9. Maac'shooda (gíra)

10. Jaaletska

C. Aatí aaniyotsi

1. C

2. A

3. E

4. B

5. D

K'ORORA

- ❖ Tariikiyi shine shuutso shengsh korde'e boguut'o s'iilr k'orora.
- ❖ Botooki mastawashats boguut'ts een k'umo s'iilr k'orora.
- ❖ Kaashon bogarewots ikn bokeeweyor s'iila.
- ❖ Aap'otssh ik naarí biitso im bofalo s'iilr k'orora.
- ❖ Nib k'umonat ar beek keewotsi guut' bofalo s'iilr k'orora.
- ❖ Terwerotsi fiin bofalo s'iilr k'orora.

K'OT'OK JEED'ÍYA

Daniruwots dan han bodane okon:

- ❖ Beshef shoodots ik ashatse k'osh ashomand aak'on bobeshiruwok'o keewefe boshishtso wokini guut'ets mas'afatse nababat bodaatsts weerotsí keewituno, guut'etuno.
- ❖ Ashats bodowet mid'onatt shoodmanotsí baziyet weerotsí ik ikon keewituno.
- ❖ Botookonat bogalon shoodmanatse kotetuno.
- ❖ K'op'í jifuwotsnat jewrwotsh shengsh dande'e s'eenmatsi keewonat timon guut'etuno.

- ❖ Aap'í but'wotsnat k'osh biits detsts aap'ats dabde'e k'osh biits detsts aap'o guut'etuno.
- ❖ Shúútso, tiponat goliyotsn s'enmats keewotse galde'e kisho falituno.

BESHEF SHOODOTSI

Beshef shoodots ik ashoke tuwut k'osh ashats beshiru shood naarots wotat shoodmanots ashats bobeshef weero shoodots bok'osh k'oshewok'o k'osh k'osha wotat shoodmanots besh naaronu aya Shoodmanots ash kashats, ash beyats, ash k'eyi mitats, detsats, ashí fiinats, gizwotsats gond keewu betsit keewuno Han no'etor, ash iko shoodmanotsitse ikon b'deshayal, bin b'kashit ato biin b'kewit gizo b't'ut'al shoodmnn k'irosh falituwe. Shoodmann bík'iriyal b'na'o, b'gizo, b'maatso, b'maa ash jamo kic'ats dihiwutsituwe K'íirits Ashman b'kash báárosh b'woteftse bí'ashosh,

b'datsosh woteraniye bí'oorit. Manatse tuwutson datsu bi'eenak'atse ik nihiro jiik'omand b'oorit.

Shoodots ik ashoke k'oshok bobeshiru weerwots ayino Bobeshiru weerotsuwere kash woshon, (jongon), aatson, sheeshi weero ats gaawon, gonkewon (gaawon wokini s'atson gonkewon), Boodítso shunetsok k'ot'on (shunetsok bewokok s'keer siz shiyon), gankad' fiinon, b'tookí atsí s'ayino kotk'azon, galí s'ayino kotk'azona.

Kash wosho wokini jongon beshef shood naarotsitse muk'ots: dumkano, joft'í shoodo, joft'í t'anaci shoodwotsi (TIBI shooda). Joft'í shoodo, joft'í t'anaci shoodan (TIBI shoodan) noon b'detsor noosh be'et shoodí c'írwots; noon b'gotíyit, no'atso b'k'ees'et, nokasho b'burkít, no'atso b'ketít. Shoodansh káári keton ato nodek'al kasho falituwo Haniyere okon gankad' fiinon beshiru shood naarotsu fa'ano Manotsitse muk'uwotsu Ecayibiyi shoodonat c'obt'í shoodon keewo faletuwe Ecayibíyiyo (Eedisíyi shoodo) noon b'detsor no'atse be'et shoodí c'írwots: no'ats b'kirít, no'atsí mango b'ketít, notook s'iio b'shishit, nonoono b'gaawit, k'osh k'osh muk' shoodotssh noon keton bomíd'iyituwok'o woshit aat deshawu shooda. K'atsor k'atsoro shoodan shúútso een shooda erni s'eegefo Aani k'osh aatson beshef shooda eto asho sizi moowo dooz bode'awo boditso s'keer boshuntsok boshire aawusho buyir di'o sizman fohode'e amr aatsots bgedet. Err aatsman no'úshor noon maac' weesho deshr ac'uwir bí'etet K'osho aani sizo shunetsok shiyon ashats beshef shoodo fa'e manuwere shiprí shooda etefo No'atsí s'ayino kotk'azon notaho s'us'o, s'indo gerr bí'ere nooatso k'osh ashots atsonon b'gonkewor ashmanotsats shoodo beshosh falituwe

Besh shoodanotsi bobesherauwok'o notooko koto noon geyituwe Notook nokotet weerotsuwere joft'i wokini joft'i t'anac shood detsts ash ganok nobodor nonoononat noshínt'o doro ipon, aatsi kim úshk'azon, Eedisíyi shood detsts ashoton gankad' fiink'azon, notookí atsonat nogaali' s'ayino koton besh shoodanotsatse notooko koto falituwo. Eeshe, hank'o b'wottotse notook báár b'woteftse nomaa ashotsu aak'o botooko bokotetuwok'o daniyo noon geyituwe

Dani k'aat' ika

9.1 Terwer Ikí aati Aaniyotsí

A. Ara Wokini Koota

1. Koota
2. Ara
3. Ara
4. Ara
5. Ara
6. Ara
7. Koota
8. Koota
9. Koota
10. Koota

B. Aati Aaniyotsí

1. Besh shooda eto ik ashoke tuwut k'osh ashats beshiru shood naara.
2. Shoodmann bí k'írír b'na'o, b'gizo, bmaatso, b'maa ash jamo kic'ats dihít.
3. Dumkano, joft'í shoodo, joft'í t'anaci shoodwotsi wokini mak'tsí t'anací shoodona (TIBI shooda).
4. Ecayibíya (Eedisiyi shooda).
5. Bobeshiru weeronuwere kash woshon, (jongon), aatson, sheeshi weero gaawo, gonkewon (gaawon wokini s'atson gonkewon), Boodítso shunetsok k'ot'on (shunetsok bewokok s'keer siz shiyon), gankad' fiinon, b'tookí atsí s'ayin kotk'azon, galí s'ayin kotk'azona.
6. Notook nokotetuwu weerotsuwere joft'í wokini joft'í t'anac shood detsts ash ganok nobodor nonoononat noshint'o doró ipon, aatsi kim úshk'azon, Eedisiyi shood detsts ashoton gankad' fiink'azon, notookí atsi s'ayin koton besh shoodanotsatse notooko koto falituwo.
7. Een shooda etefo.
8. Noon bgotíyit, no'atso b'k'ees'et, nokasho bburkít, no'atso bketít.
9. No'atso bkiriti, no'atsí mango bketit, notook s'iuro bshishit, nonoono bgaawit, k'osh k'osh muk' shoodotssh noon keton bomíd'íyit shooda.

10. Bobeshiru weerotsí shengsh danr notooko korr k'osh ashotsnowere botooko shoodmanotsatse korbodek'etuwok'o iza wokini shengsh daniyo noon geyituwe.

9.2 Daní K'aat' Gita

Guut'a

Daniyiruwon:

- ✓ Nana'ots shoodots bobeshíru weerotsí k'osh k'osh haniye shini guut'ets mas'afatse boosh nababewor boshishiru een k'umotsí botookosh guud'de'e waar k'aat'otse botoohotssh bonababituwok'o woshí
- ✓ Ashí atsí jeen kotiruwots (hakimiyots) besh shoodots ashats bodowiru gond kic'onat ashats bobesharawok'o took kotet weerotsí bokeewor shengsh k'ewude'e boosh wotituw een k'umotsi guud'de'e waar k'aat'otse botoohotssh bot'iintsituwok'o wosha.

9.3 Daní K'aat' Keeza

Keeweya

Daniyiruwon:

- ✓ Nana'otsí besh shoodots ashí beyats, ash k'eyi mitats, beyeyiru datsats, fiinats bodowetuw kic'o ikn wotde'e boshiyetuwok'o woshr maniye okon k'aat'otse tuwur botoohotssh noonon bokeewituwok'o woshí
- ✓ Besh shoodots bogali jam ashaotsats betst bbeshts gond keewo aatde'e waar k'aat'otse aap'on bokeewituwok'o wosha.
- ✓ Botookí bets detsts aap'otsats aap'í but'wotsi dabde'e guud'de'e imr nana'ots aap'omanots k'osh biits bo'ituwok'o k'alwer.

Daniruwots mas'afatse Sererets arman s'iilr itkeewe okon shoodmanatse shinomandish it tooko aak'o itkotetuwok'o ikn shiyeyar it took korr it maa ashotsí, it galitsí ashonu botooko aak'o bokotetuwok'o daniyo útn geyituwe

9.4 Daní K'aat' Awuda

Nooní Jawa

Aap'í But'a

Aap'í but'a eto aap'í kayi wotat b'tookí biits deshawo keewa Manotsuwere borí noonotse aap'í shinats wokini aap'í ilats (s'uwatsa) bowaafó Shinats waaf aap'í but'ots borí noonotse k'ac' iko konk b'wot kiitsosh waak bowotor ilats waaf aap'í but'ots shúútsotsi wokini ik jago aiyiyosh waaf keewuno.

Ariyosh

Mereera → B' mereera	}	Gizwots konk bowoto kitsosha.
Daaza → B' daaza		
Minza → B' minza		

Asha → Ash <u>wotsí</u>	}	Hanotsatsi aap'í but'anots bokitsiru keewo shúútsotsí aak'o aiyiyewok'oní.
Kana → Kan <u>wotsi</u>		
Kobíya → Kobí <u>otsí</u>		

Eeshna, daniyíruwon haniye dambon t'iints ariyanotsí s'iilr k'osh botookiko nana'ots k'aat'otse bofinituwook'o woshí

A. Terwer Iki Aatí Aaniyotsi

1. **B'**baakwotsi
2. **B'**ndnton
3. **B'**mas'afó
4. **B'**nana'otsi
5. **B'**nihí
6. **B'**miinzwotsí

B. Aati Aaniyotsí

1. ____ wots
2. ____ wots
3. ____ wotsí
4. ____ otsi

5. ____ wots

6. ____ wotsí

Eeshe, hanatse noon dan geyiyit een keewo Borí noonotse aap'í but'wotsi k'osh büts detsts aap'otsats nodabor k'osh bütso noosh imatse Han bwoteftse bori noonontse aap'í but'wots k'alo shúútsotsí ayiyonat ik jago wokini ik k'ac'o konk bwot kitsa Han nana'otssh shengsh daniyo noon geyituwe

Shíní Keewa

Aata: shíní keew eto eeg ete?

Shíní keewa eto noonon keewon, tururon, jaawo, jewuron ik bewokoke tooho beyiru jiruwoots bobeyats, bok'eyi mitats, bodíru keewotsatse tuwur k'oshotssh wokini bonana'otssh aap'on azde'e bokeewituw keewa Shíní keewan ik jir wotat ik bewokok toho beyiru ashots nemo, doyo, amalo, botarikiyonat k'osh k'osh bonewo aak'o bewot kitsiru een keewuno. Han aap'on keeweyiru shíní keewan k'aarotsí wokini fideliyotsí azdek' guut' falawu tooho beyiru ashotsoke ashmanots konotsí bowoto, bok'oníru íik'o, bok'eyi, mito, bok'eyí malo, shinomadísh eeg fiin bogetsok'o shinomandí na'í na'osh aap'on bobeshíru keewa.

Shíní Keewanots Nemwotsí

Shíní keewí nemanots haniye dashí nemanotsí detsfno

Manotsuwere:

1. Fiinats Jiitsa (Keewuman Beshiya)

Fiinats jiitsa (keewuman beshiya) jamo ashots tooho beyi dagotse ashots eeg bofiiniruwok'o, eeg bowotiruwok'o ik aawu de'e keyer boshinatse t'iintset wokini aap'on keewet, tururon wokini jaawon t'intset keewa. Hanuwere ik ash bááaron guud'de'e beezet keewalí.

Tind Íyayu duukok'o tooko k'oro kishata,
Eelok'o jiik'o k'uuro kishrna

2. Woonna woneya

Shíní keewo aap'on keeweyiru keewu b'wottsotse woonna wooneyi nemo detsfe Han shíní keewan t'iintsiru ashots keewu iko batoke wokini wotts keewu ikatse tuwur, wokini bi'ats bodts keewatse tuwur beshi bgets keewo keewa

Ariyosh

Bíish k'ants asho,
Sizí abaatse shut'refe etuno

3. Aap'o Beshiyetka (Keewetka)

Han no'etora Shiní keewu keewan na'í na'osh aap'on beshiyet wokini keewet keewa.

4. K'awunona

Han etoní ayi shiní keew keewots k'awintsde'e t'iintset keewuno

5. Jamika

Shíní keewanots konwor b'wotiyal jams ikn tooho beyiru ash jamikno.

Turura

Aata Tururo eebí?

Turura eto ash na'í beyiru wooratse ayí nato wokini dúr taawik b'woto ayi dants ashots andí woorann keewiruno. Turura eto ashots bo'aal wokini tooho bobeyiru beyatse tuwur ashí nemo, doyo, bebewo wokini bok'eyi mito, aak'o b'wotok'o ariyide'e kitset wokini beshiy falet ashots bo'azit keewa. Tururon ashots bo'ats wokini bogalotse k'osh ashotsats bodts keewo wokini shinomandish bodetuwe bo'etts keewo azde'e keewo falituno Tururo b'tookon aak'o keewosh tuwetuwok'o, keewetuwok'onat keew íshe okon aak'o íis'etuwok'o b'tookí doyo detsfe.

Ariyosh haniyere dashon t'intu Tururan dek'o falituwo.

Eshu Gitwotsi

Jootsa etuno eshu gitwots bofa'o btesh Boowere indo niho deshatsno betsh Git eshuwotswere ikats toohaar fiinar bobeefo Eshu gitets manotsitse eenfo ayidek' s'eka, Muk'efonmo ayidek' doofa Manatse ik di dur toohaat uutso goshdek't, shos'dek', koohodek't bo'ere uutsmán katsbutu Ere eeshu eenfman beeshu muk'efosh dek't "handre nee uutsmán maar maaro ko'indeene taa ando bs'ap's'p'o wokin b'gadgado ko'itdek'eti" bi'et. S'ekman uutsmán ko'idek't kembde'e duurmanatse uutsmán maaro kewituwo bi'al Gitl duuratse jango gosht bo'ere s'ekman dek't "bal taa s'ap's'p'o tdek'tsotse handr nee s'ap'o nde'ena taa took mando tdek'eti" bi'et doogmanu "ee dek'ane" bi'et. S'ekman jangman k'uldek' butsedek't kembde'e, doogmanatse jang s'ap'o kewituwo bi'al Manatse tuwutson eshu gitmanots faayebowuts Eshu gitwots faayebowutsere doogman ash galok amt minz jino b'kind S'ekmanu bi'al oorat gosho gosht gaalbutu.

Ash gal minz jiino kindts doog man minzo bjinfe bjinfe ik aawo minzo doonz na'aman shint'o k'ut'bbaz Shint' k'ut'ets na'aman aanat bi'eeshuwok b'waare eshuwo dek't "nshint'o ee k'ut'bazi" et bi'at Doogman dek't ash gale minzo tjinfere minzo doonz k'ut'bbaazi" bi'et. Manatse s'ekman "bete taa amr bshint'o nshint'o b'k'ut'ts shegro k'ut'k'rar wona" et minz jino ashman meyits b'kind. Na'a s'ekman minzo bjinife minzo doonz na'aman s'eko gond b'wotere k'ayame tminzo taash k'osh asho jinetuwe bi'et. Na'amanu "bere tijints k'awuntso imane'amna" bi'et. Minzo doonz "eeg nijints k'awuntse ni'atiruwoni ame and hanokna" bi'ere na'aman ashman shint'o k'ut'bazt k'azbi'aam etuno.

Daniyuruwono, Haniye dambon t'iints tururi ariyan s'iilr nana'ots nababar bodane okon k'osho botookiko bomaa ashotsi wokini galitsi ashotsi aatde'e guud'de'e waar k'aat'otse botohootssh bonababituwok'o woshwer

Jewura

Jewura eto ar woteraw keewu iko aride'e keewr wosho biin nobeshiyit weera. Jewuri naarotsu ayino Manotsitse aab haniyere dashon bezets keez naarmanotsi s'iilo:

1. Woniyi Jewura
2. Nokoriyi Jewura
3. Ashiniyi Jewura

1. Woniyi Jewura: woniyi jewura etoní keew iko de'er bí'aron, b'fiinon, b'sha'a sha'on, b'shaponant k'osh k'osh keewotsn aride'e iimr wonawonide'e kitset weera.

Ariyosh

- ☞ Ambesh Ééshok'owí
- ☞ Adíl tawi.
- ☞ Azo mereera.
- ☞ Gaashets ambuk'ok'oyi.

2. Nokoriyi Jewura: Nokoriyi Jewura etoní git ashí fiin wotere k'osh k'osh keewotsí bomáámowo, bofiin fiino, bosha'a sha'onat k'osh k'osh keewotsn nokoriyir kiitsa.

Ariyosh

- ☞ Albor misho bmóór gíranzok'owí.
- ☞ Daatsn b'tek'or kewuntsok'oyí.
- ☞ Moc'ir aro kulok'oyí.
- ☞ Gaashets na'o firi p'erawok'oyí.
- ☞ Aron need'o írok'oyi
- ☞ Gizets nibo kanok'owi

3. Ashiniyi Jewura: Ashiniyi Jewura etoní ashí fiints fiin jamo ash woteraw keewosh beshide'e iimr ashok'o aride'e keewet jewurí naara.

Ariyosh:

- ☞ Ashosh k'íro muk'a etra wangu.
- ☞ Tik'ire okon moc'o bos'k'aye etra Daazu.
- ☞ Duuts tí'ishre tikshats s'iuro bos're etra shet'u
- ☞ T'be'awu t'iyo ali etra jooru

A. Jewurí naari Terweri Aaniyotsí

1. Nokoriya jewura

2. Wonawoniyí jewura
3. Ashiniy jewura
4. Nokoriya jewura
5. Ashiniy jewura
6. Ashiniy jewura
7. Ashiniy jewura

*Eeshna daniyiruwon, nana'otsí han naarí jewurotsí bogalotse bomaa ashotsí
aatde'e guud'de'e bowetuwok'o keewur guut'dek' bowats jewurman k'aat'otse
botoohotssh bonababituwok'o bo'ango kup'íw.*

B. Shúútsona, Tiponat Goliyots aati aaniyotsí

1. Aber, een, úd'bk'r.
2. Edar, aak'í
3. genz, minzo, waare
4. Azo, kulok'o
5. Aznat, k'apre.

K'orora:

- ❖ Ikn wotde'e boshiyewor botookí k'umo aak'o bodetsiruwok'o s'iilr k'oorora.
- ❖ Besh shoodots bobeshiru weerotsnat aak'on no'atso nokotetuw weerotsi keewo bofalo s'iilr k'orora.
- ❖ Git besh shoodotsí de'er ik boon ariyiru keewonat bin bok'osh k'oshiru keewotsi nokoride'e bokeewo s'iilr k'orora.
- ❖ Aap'i but'wots bodowetu biits k'osh k'oshewo danr keewu bofalo s'iilr k'orora.

- ❖ Timo, nbabiyo, s'een matsí keewo boguut'or k'op'í jifuwotsí shengsh boguut'o s'iir k'orora.
- ❖ S'een matsí keewotse shúútso, tiponat goliyotsí galde'e bodano s'iilr k'orora.
- ❖ K'osh k'osh jewurí naarotsi keewu bofalo s'iilr k'orora.

K'OT'OK TATSA

Dan K'os'otsí

Daníruwots danan bodane okon:

- ❖ Aap'í jawuwots eeg bowoto aap'on keewituno.
- ❖ Aap'í jawuwotsí eegor bojaawituwok'o woorotsí danr bok'alonowere keewituno.
- ❖ Aap'í jaawo keewituno.
- ❖ Hibotsi, tururotsí guut'etuno.

❖ Terwerotsi imets jiish weeron fiinituno.

Aap'í jaawa

Aap'í jaawa eto k'awun k'awun jaaw wotat ashots taarotse gosho bogoshor, goshotse k'ac'o bok'ac'or, butsurotse maayo bobutsor, maatsots meytse di'o bodí'or, na'í k'ac'nots bo'eepon kaashiyosh bojaawef jaawotsnat nemi duubotsna. Han baar b'woteftse tururotsnat hibo, úndro wokin enjiro tiyewor, andr wooriwotats bodewor jaawefe k'awun jaawotsi detsfe Hanotsnowere duubon, jaawí k'afon, gareyi kaashon, dramon beshíyo faletuwe

Ariyosh: Awush B'butson Jaawa

Waare mur awusha gaalo b'shutsatse

Gaasho b'shutsatse

Mahari Woorori Jaawa

Mahari woron, keero bidihor

Bodo b'fúúndre, kafo b'k'ador

Uutso, maat'o b'bore, tawo b's'uwere

Uno b'maare, maac'o b'woror

Dani maa weero, uno b'sha'ere

Daro b't'afre danonu fanre

Nak'uwí Woorori Jaawa

Waare nak'owo

Waare nak'owo

Waare awusho

Gaasho beshutsere

Gaalo beshutsere

Waare guuyo

Waare guuyo

Naayo beshutsere

Nak'úyi Aawusho Bbutsor Nana'ots Boduubf Duuba

Ola Ola awusho butstre
Nobok'olo Katsre
Ola Ola awusho butstre
Nomat'o Katsre
Ola Ola awusho butstre
Nouutso Katsre
Ola Ola awusho butstre
Nodik'o Katsre
Ola Ola awusho butstre
Nojango Katsre
Ola Ola awusho butstre
No'as'o Katsre
Ola Ola awusho butstre
Nobok'olo Katsre

S'umí Duuba

Hayo hiyo, hayiyoho hiyole yamba
Ep'o t'ugtsa, hayo hiyo, hayiyoho hiyole yamba
Maat'o gandatsa, hayo hiyo, hayiyoho hiyole yamba
Ariyo fúúndre, hayo hiyo, hayiyoho hiyole yamba.....ernni duubefo

Awusho B'buutsori Duuba

Yoole yoola yoolets na'o yoolere
Arwaro ind goop'o shaawa etra
Aawa yoolishí yoola yoole aawe yoola
Awwe yoolishí booboo maarakushi kaaye

*Daniyiruwon, nana'ots han bonababe okon ik ik woorotsn, gaarí woon gosh
goshewor maayi buutsewor aap'on jaawef jaawotsnat duubef duubotsn bogale
bo'ind nihotsí aatde'e waar k'aat'otse botoohotssh bonababituwok'o woshí.*

10.1 TURURA

Jootsa etuno Daaz ikonat Giranz ikon mabariyo toohat bo'úshfo btesh. Ik aawo giranzi na'a iko shoodt k'irbuts K'irbutsere Daazwots "eepo amone" ett bokeewe Ere boyitse Daaz een iko dek't "aak'owe eepo it ameti" bi'et. Bi'ere binana'ots dek't "mabariyo ikats uyifets aak'owe no'ooriti et bo'am." Aamt hank'o ettbo'eep, "aak'o nmááre nsizo aak'e, nas'o nmááre nsizo nas'e, eeg c'ubek'uwa nfiinere nnana'o bk'iriye ett" bobak. Ere Giranzo dek't "k'irtso k'irre and waats ib íbo eeg máárníyek'úwa bo'ameti" bi'et.

Daniyiruwon, haniye dambí tururan bonababe okon k'osh tururotsí bogaloke bo'ind nihotsí aatde'e guud'de'e boweetuwo'kali

10.2 Ut utí

Ibowa etoní kaash naar wotatní git ash kaashf kaasha Hanuwere aatiruwonat aateyiruwon dagotse fiineyiru fiina Nana'ots bok'umo, bodano bo'eenshituwok'o woshosh, bogaali gúúro, bodanetuwo' woshosh, ashotsnat gizwots aak'o bo'azetsok'onat bodagotse beyiru k'osh k'oshewo bodanetuwo' woshit keewa Han kaasheworo aatiruwo de'er Ibo bí'etor aaniyituwo de'er hip' bi'etet, man bí'ete okon bí'aatit keewo aatituwe Hanano daniruwots bokeewituwo' aato sheenga.

Ariyosh

1. Aatiruwo: **Út utí:**
Aaniruwo: **Út naashí:**
Aatiruwo: woo naasho
Aaniruwo: Naashero
Aatiruwo: **Bodo mic'e mic'aawu dan?**
Aaniyiruwu: **Weera**
2. Aatiruwo: **Út utí:**
Aaniruwo: **Út naashí:**

Aatiruwo: woo naasho

Aaniruwo: Naashero

Aatiruwo: **Ík'o ní'í Mak'tsalu dan?**

Aaniyiruwo: **Fuura**

3. Aatiruwo: **Út utí:**

Aaniruwo: **Út naashí:**

Aatiruwo: **woo naasho**

Aaniruwo: **Naashero**

Aatiruwo: **Dem kind kokí dan?**

Aaniyiruwo: **Dees'a**

4. Aatiruwo: **Út utí:**

Aaniruwo: **Út utí:**

Aatiruwo: **woo naasho**

Aaniruwo: **Naashero**

Aatiruwo: **Bkasho k'aazt ash kash kotiruwu dan?**

Aaniyiruwo: **Maa fengesha**

5. Aatiruwo: **Út utí:**

Aaniruwo: **Út utí:**

Aatiruwo: **woo naasho**

Aaniruwo: **Naashero**

Aatiruwo: **Ík'o minzo taaw esherawo dan?**

Aaniyiruwo: **K'eena**

Daniyiruwon han weeron daniruwots k'osh íbotsí bo'aaniyituwok'o k'aat'otse boon aati. Haniye aanar daniruwots garewon wotde'e íbotsi bogawituwok'o k'ala Garewon wotat bogawts Iboman k'osh garewotston wotde'e ik garewo bí'aatre k'osh garewots aaniyir bokaashetuwok'o k'ala Maniye okon git garewo ikats wotde'e bok'op'ts íboman bos'iiletuwok'o k'ala. Ikats wotde'e bokeewet keewoní:

✓ Ibo etefo sheenga ete aawk'o bwotoreya?

✓ Bos'iiltotse aawune shengo? Eegoshe sheenga ete?

A. Terwer Ut uti Aati Aaniyotsí

1. Gasha

2. Dungurtsa
3. Waaka
4. Minz k'ala
5. T'uud'a
6. Íra
7. K'eena
8. Albeera
9. kèt'a
10. Gina

10.3 Daní K'aat Gita

Guut'a

Daniyiruwon, ik ik ma'safotsi nababar wokini ash eenwotsi aatde'e k'osh nana'ots haniye shini bodants aap'i jaawotsi geede'e waar k'aat'otse botoohotssh bonababítuwok'o woshí

Aani k'osho k'aat'otse aap'i nbabiyo nababar bodabtaratse boguut'etuwok'o woshr boguut'tsman kaatsdek' boguut'onat bok'azon s'iilr bosheeloko katsde' imer

Daniyiruwon, daniruwotsi haniye dambon t'iintsets tururotsnat hiboyi naarotsi tuwok'o de'er boon arts k'oshotsi garewon wotde'e keeweyar botookiko k'osho bogaloke bo'ind nihotsi aatde'e guud'de'e waar k'aat'otse botoohotssh bonababítuwok'o bo'ango kup'iwu

❖ Guud'de'e Bowetuw Keewots:

- Tururo
- Ut uti /Hibo
- Jewuro
- Jaawo woto geyituwe.

10.4 Daní K'aat' Keeza

Keewa

Daniyiruwon, aap'í jaawo k'anide'e waar k'aat'otse nana'otssh n'nababere, n'nababiru aap'í jaawuman eeg b'eshiruwok'o nana'ots shengsh k'ewude'e b'k'umman aap'on bokeewituwok'o woshí.

Gaari wooron, nak'uwi woowor, mayo butsewor, gaasho k'ac'ewor duubef wokini aap'on jaawef duubotsnat jaawotsatse dramo garewon k'aniyir k'aat'otse bofiinituwok'o woshí Dram man bofiinor aawu fiin wokini gaari wooror fiinetuwok'o bwoto kitso boon geyituwe

10.5 Daní K'aat' Awuda

Nooní Jawa

Haniye shin aap'ts s'een matsí keewots, timots, wokini nbabiyots bowoor boosh aak'o ik naari biitso imo nofalituwok'o, aap'otsí genzide'e wokini k'awunon nonababor, toniyo (k'aarots bokup'or) k'osh k'osh biitso bo'imetuwok'o, t'iints s'eenmatsí keewotse keewu iko eeg jangon b'wotíruwok'onat aap'otsí aak'o aaiyetuwok'o danrt. Eesh, han bwottsotse and haniye dashon t'iints aatí terwerotsí s'iilo.

A. Terwerí Aatí Aaniyotsí

1. Aberí
2. K'eere
3. B
4. B
5. A
6. C
7. B
8. D
9. B

10. C

K'orora:

- ❖ Shíni t'iints nbabiyotsatse wokini aap'i jaawotsatse ikn boshiyewo s'iilr k'orora.
- ❖ Aap'i jaawonat guut'i jaawu dagotse beyiru k'osh k'oshewo keewu bofalo s'iilr k'orora.
- ❖ Bok'ebts, bonababts, boko'its aap'i jaawotsi s'iilr k'orora.
- ❖ Aap'otsi wokini shúútsotsí aak'o ayiyo bofali s'iilr k'orora.
- ❖ Terweratse t'iints K'aarots bogenzor, bokup'or, bonefor k'osh biitso bo'imetuwok'o t'innts aatotsí bofiinor ar bwoto wokini bofiintso s'iilr k'orora.
- ❖ S'een matsí keewotse wotts keewonat eeg jangon b'wotok'o bokeewor s'iilr k'oorora.
- ❖ Aap'o nababer guut' bofalo s'iilr k'orora.